

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Sig. Schoubye: Sønderjyllands kunstmuseum

Fr. Lorenzen: Fra Sønderborg til Metz

Jens Kristensen: En dansk lærer i Øster Løgum

Bog anmeldelser

Sagt og skrevet

Grænselandsdagbog

JUNI

6 · 1972

48. ÅRG.

ET LILLE RESTOPLAG AF

MØLLER PÅ ALS

på 116 sider med 123 illustrationer, indb.

»Et fint kulturhistorisk værk ...« skrev Jyllands-Posten – sælges til Historisk Samfunds medlemmer for kr. 25,- incl. moms og forsendelse.

FORLAGET FAKLEN

Sandbjerg - 6385 Vester Sottrup. Tlf. (044) 6 74 61

Stationsbyen

– et virkefelt for lokalhistorisk indsamling og registrering

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENINGs sommerkursus 1972

på KORINTH LANDBRUGSSKOLE på Fyn
torsdag den 27. juli – søndag den 30. juli 1972

Prisen for kost og logi er 45 kr. pr. døgn, ialt 135 kr., hvortil må lægges kursusafgift 80 kr.

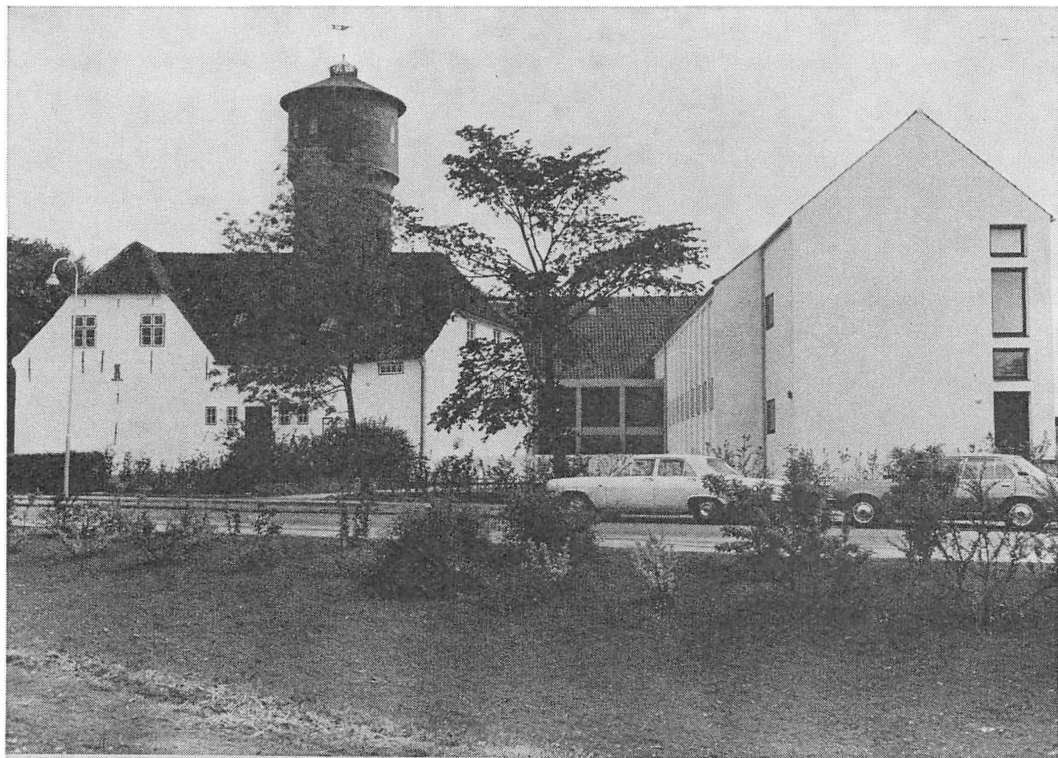
Der kræves ikke særlige forudsætninger af deltagerne, men kurset er især beregnet for lærere, der medvirker i aftenhøjskolen, studiekredse eller lignende fri ungdoms- og voksenundervisning. Andre er dog også velkomne.

Skriftlig indmeldelse må finde sted snarest og under hensyn til kursets tilrettelæggelse *senest 1. juli* til kursuslederen, arkivar Viggo Petersen, Mjøl, 6230 Rødekro.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af Historisk Samfund for Sønderjylland som selvstændig publikation, koster 30,- kroner årlig i abonnement (incl. MOMS og forsendelse). Abonnementet og enkeltnumre (3,75 kroner stykket, særnumre beregnes der

dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, telefon (046) 2 46 83, eller på redaktionens adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, telefon (045) 2 17 37. Prøvenumre tilsendes gerne og gratis.

Sønderjyllands kunstmuseum

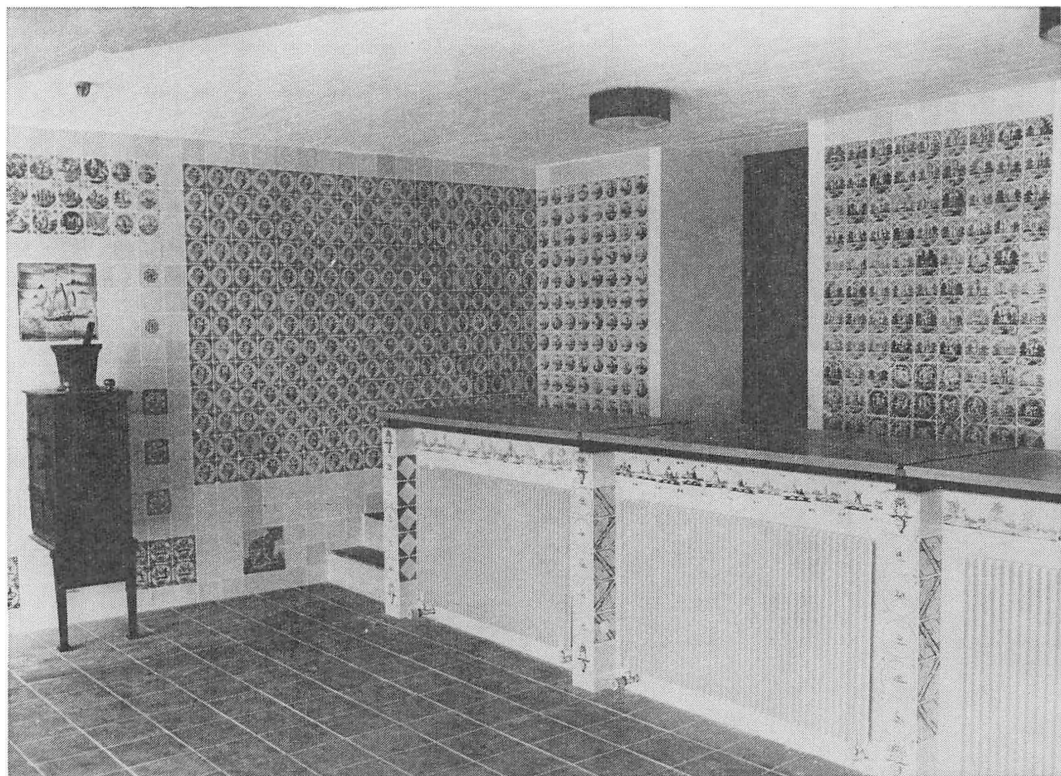
AF SIG. SCHOUBYE

Med glæde og tilfredshed kan bestyrelsen for Sønderjyllands kunstmuseum åbne den nye udstillingsbygning på slotsbanken i Tønder. Arkitekterne Peter Koch og Niels Rode-Møller har værdigt og suverænt løst den opgave, der stilledes dem af den tidligere bestyrelse for Tønder Museum i 1966: at skabe en tilbygning til det i forvejen eksisterende museum, portfløjen til Tønderhus fra ca. 1570 og den gamle museumsbygning fra 1923.

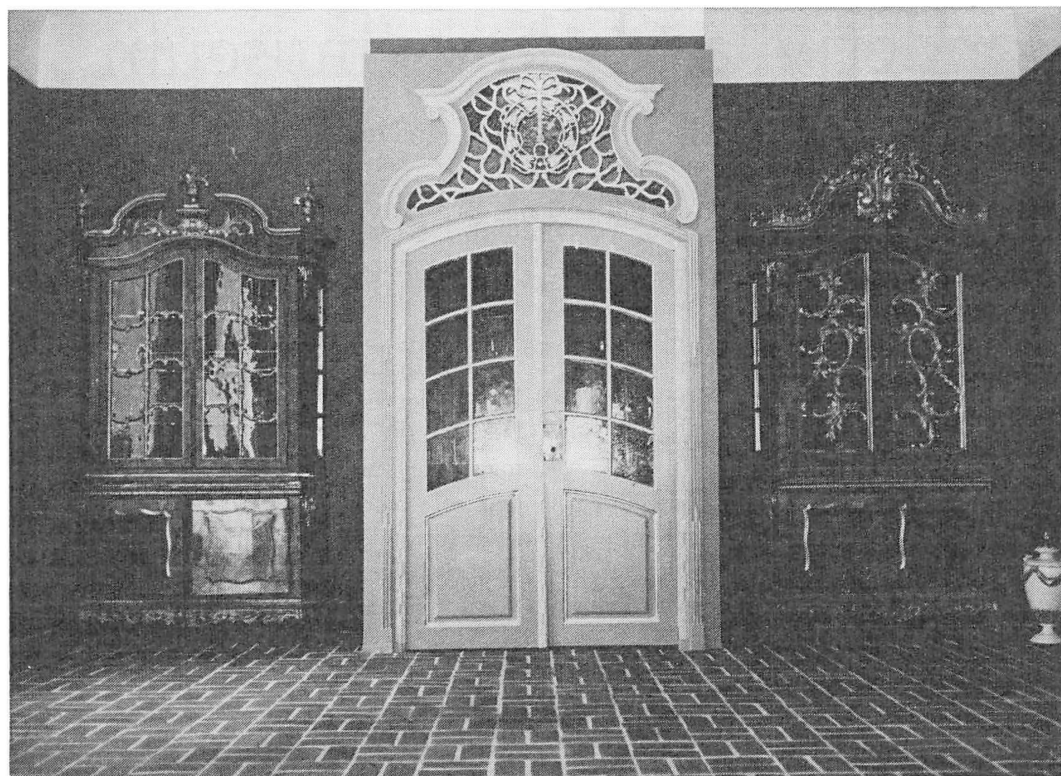
Allerede fra 1930'erne foreligger en udviklingsplan til Tønder museum, men hverken denne eller to senere kunne virkeliggøres. Kulturhuse har altid haft trange kår i vort land, men umiddelbart før kommunalreformens ikrafttræden enedes Tønder byråd og Tønder amtsråd om for den nye sønderjyske

amtskommune at ville finansiere den bygning, hvis drift siden skulle forestås af amtet. For det traditionsrige Tønder amt er bygningen således på én gang afskedsgave til landsdelen og monument.

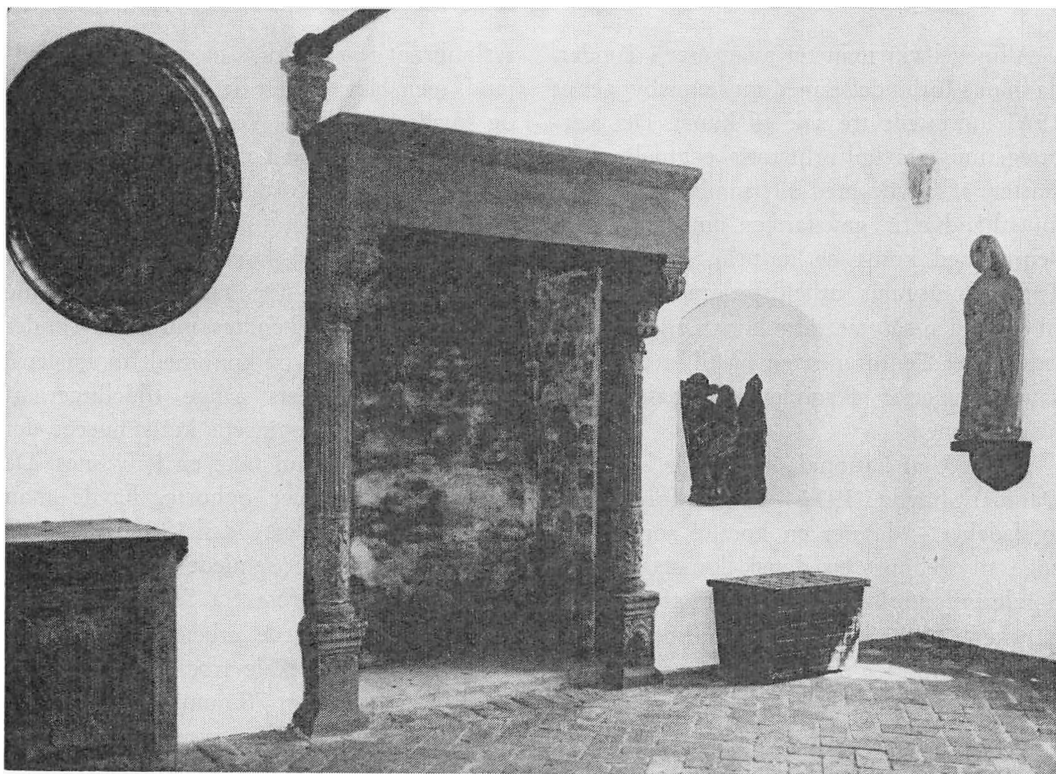
Da de første museer oprettedes i landsdelen, Haderslev og Åbenrå i 1887, Sønderborg i 1908 og Christiansfeld i 1902, havde man ikke kunst i tankerne, men oprettede dem som rene kulturhistoriske samlinger, til trods for at der i Danmark på denne tid allerede eksisterede seks egentlige kunstmuseer, de fem med bygningsfællesskab med kulturhistoriske museer. I Slesvig-Holsten måtte man til Kiel for at se kunst, og Nolde, Tønder-egnens eneste kunstner af verdensry, opdagedes først efter 1950.

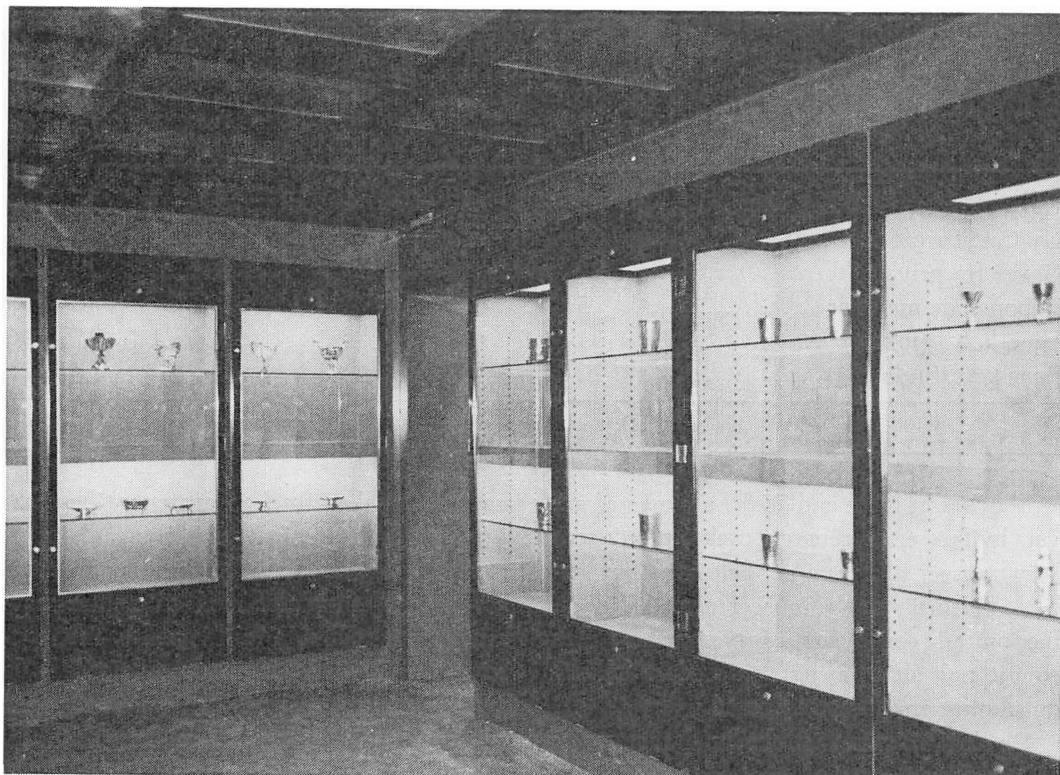
Vestibule.

Indgang til sølvkammer med dør fra Vestergade 14.

Drabantsal med kamin fra Trøjborg.

Sølvkammer.

Alligevel var man ret avanceret i Tønder, da man i forbindelse med museumsbyggeriet 1923 indrettede tre sale til kunst. Det særpræg, museets kulturhistoriske afdeling fra starten af havde med sin samling af lokalt kunsthåndværk, gav tanken om at supplere denne med kunst en naturlig baggrund. I Tønder museums arbejdsprogram henvises til den siden så omstridte kunstnergave i anledning af Genforeningen og til, at der skal samles malerier af sønderjyske malere gennem tiderne.

En kreds af nationalt indstillede borgere i Danmark havde i 1914 – 50-året for tabet af landsdelen – dannet en komité som skulle søge tilvejebragt en dansk kunstsamling i Sønderjylland, fortrinsvis i form af gaver fra danske kunstnere. Krigen standsede for en tid aktionen, men den optoges igen 1918, og 1921 var samlet 431 numre, omfattende malerier, raderinger, grafiske blade, skulpturer og keramiske arbejder, som skulle have væ-

ret anbragt i »eget hus« et sted i Sønderjylland, men blev fordelt de fire byer imellem, og således at faktisk kun Tønder udstillede sin part, mens man i de øvrige tre sønderjyske købstæder fordelte dem i offentlige bygninger.

Tønders andel udgjorde 103 numre, og det påstås de bedste. Og takket være denne grundstamme anerkendtes museet i Tønder som kunstmuseum og kom med fra starten i Ny Carlsbergfondets årlige tildelinger af kunstværker til provinsens kunstmuseer, der dengang (1926) kun talte en halv snes. Da de årlige tildelinger ophørte, havde man modtaget 79 arbejder. Siden 1961 er kommet 14 til, således at det samlede antal udgør 93.

Hertil kommer fem fra Statens Museum for Kunst deponerede arbejder samt gaver fra private (mest lokale arbejder), mens museets egne køb udgør 70 numre.

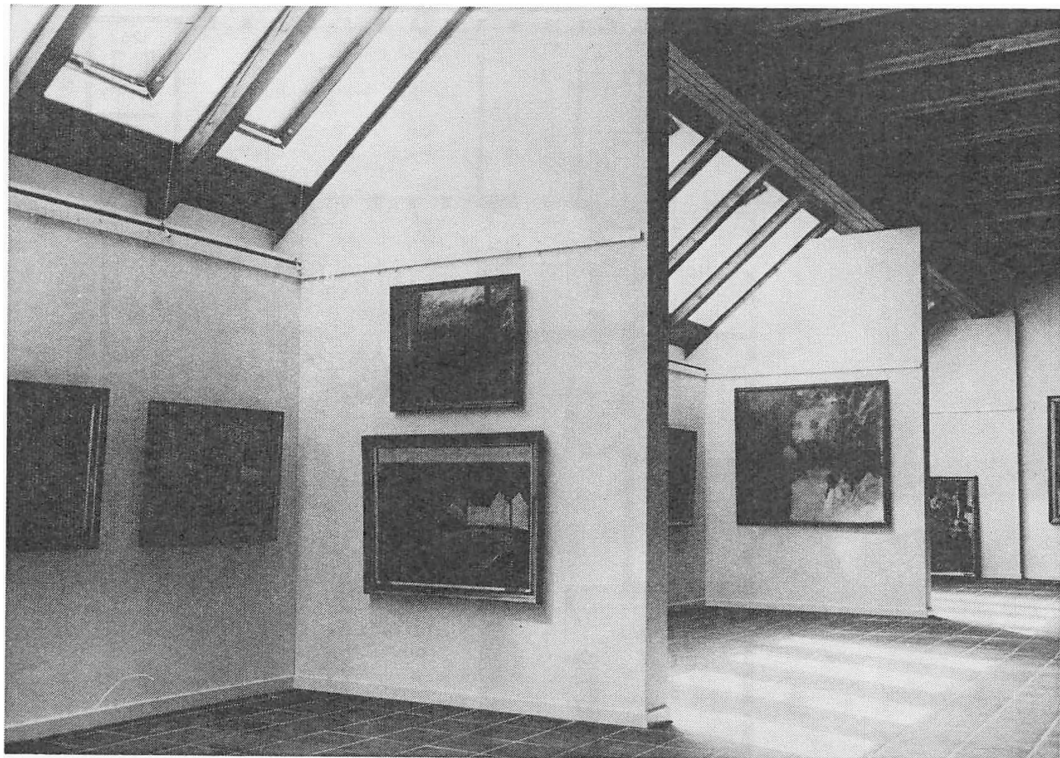
Nedenstående oversigt viser, hvordan museets 299 kunstværker er erhvervet:

Kategorier:	Oliemalerier	Akvareller	Pasteller m. m.	Raderinger m. m.	Litografier m. m.	Tryk	Gips	Bronzer	Ler m. m.	Tilsammen
Kunstnergaven 1921	34	1	1	40	4	12	9	1	1	103
Ny Carlsbergfondet	65	3		6				11	8	93
Gaver fra private	24	2					1		1	28
Deponerede malerier	5									5
Egne køb I (lokale)	34	7	1		1		1	1	1	46
Egne køb II (almene)	22		1	1						24
	184	13	3	47	5	12	11	13	11	299

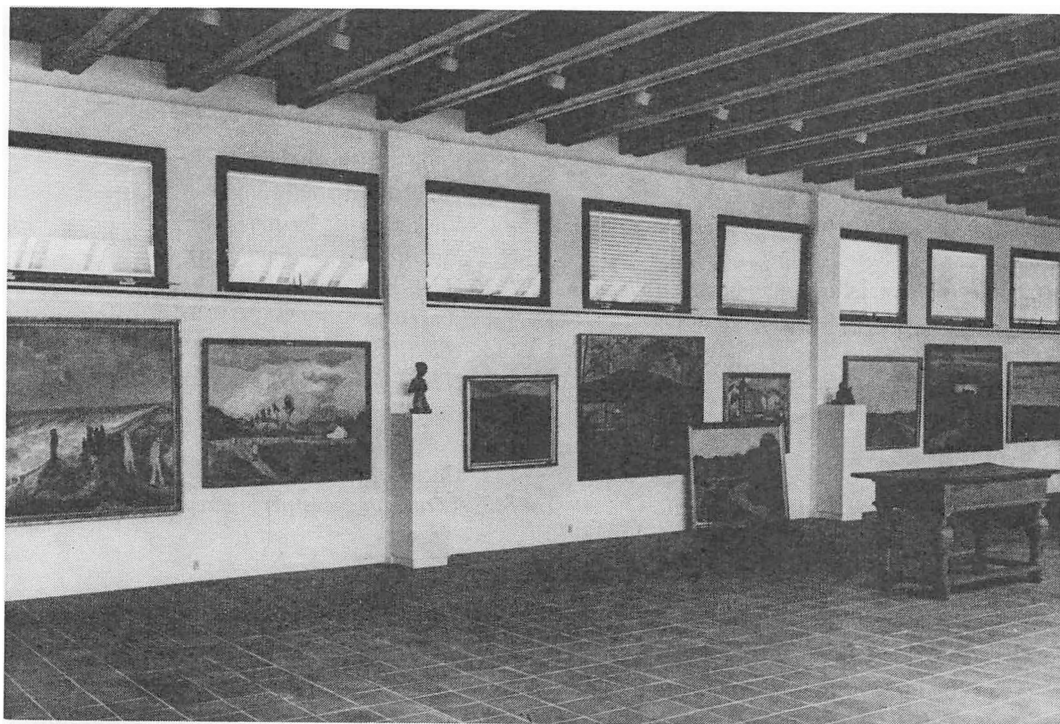
Man ser at mere end 75 % udgøres af gaver, hvilket er et generelt træk i provinsens kunstmuseer til nyeste tid, helt i modsætning til de kulturhistoriske museer, der ikke i samme omfang er blevet »forvænnede«, men som jo nok altid har haft en bredere folkelig opbakning end kunstmuseerne.

De kvalitetsmæssigt bedre kunstværker

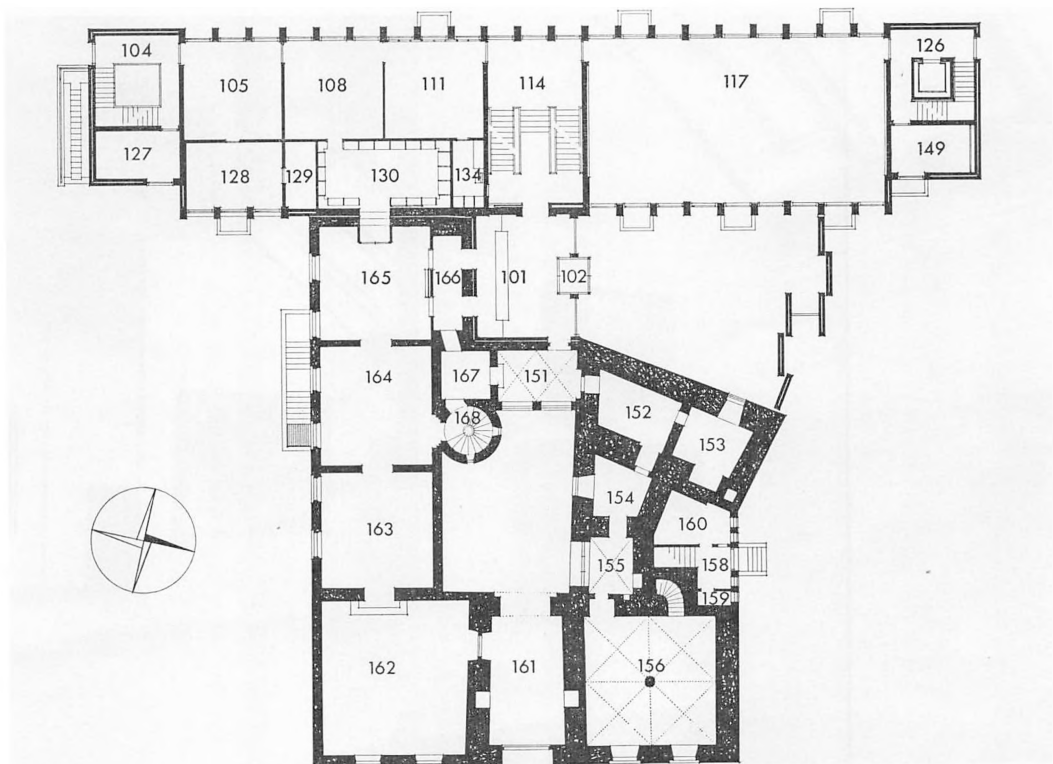
fra Ny Carlsbergfondet fortrængte begribeligvis ret hurtigt den oprindelige udstilling af kunstnergaven, tilsidst var kun to malerier tilbage, suppleret med en række markante egne indkøbte kunstværker, men gaverne fra Ny Carlsbergfondet udgjorde – da kunstsamlingen flyttedes til de nuværende lokaler – mere end 60 % af det udstillede.

Nordre kunstsæl mod øst.

Nordre kunstsæl mod vest.

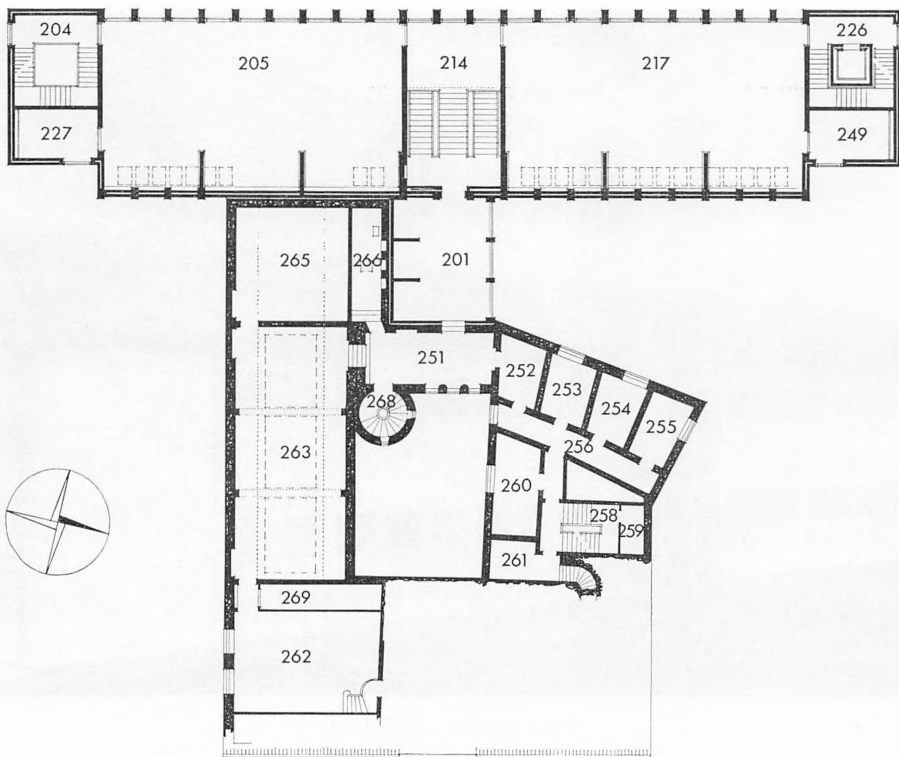

B. Stueplan. 1:400
32 rum

101. Vestibule.	153. Fængselsrum II.
102. Vindfang til vestibule.	154. Fængselsrum III (Trøjborg).
104. Sydtrappens stuerepos.	155. Fængselsrum IV (Grøngaard).
105. Bibliotek.	156. Drabantsalen.
108. Keramik-udstilling.	158. Trappe til kustodebolig.
111. Topografisk udstilling.	159. Toilet til kustodebolig.
114. Hovedtrappens stueplansrepos.	160. Vaskerum til kustodebolig.
117. Foredrags- og udstillingssal.	161. Portrummet (Kagmanden).
126. Nordtrappens stueplansrepos med elevator.	162. Udstillingsrum I (renæssancemøbler og fliser).
127. Kontor.	163. Udstillingsrum II (fliser).
128. Kontor.	164. Udstillingsrum III (barokmøbler m. m.).
129. Arkiv.	165. Udstillingsrum IV (rokokomøbler).
130. Søløkammer.	166. Vestibulens mellemgang.
134. Køkken.	167. Garderobe.
149. Hvilerum.	168. Tårntrappens stueplansrepos.
151. Mellemgang til Tønder Museum.	
152. Fængselsrum I (Tønderhus).	

Allerede i begyndelsen af 1960'erne fik man fondets tilladelse til at udedeponere en del af dets billeder, og denne katastrofale pladsmangel medførte forståeligt nok en vis til-

bageholdenhed med hensyn til nyherhvervelser, og den blev samtidig anledningen til initiativet til Sønderjyllands Kunstmuseum. Tanken om et centralt kunstmuseum i

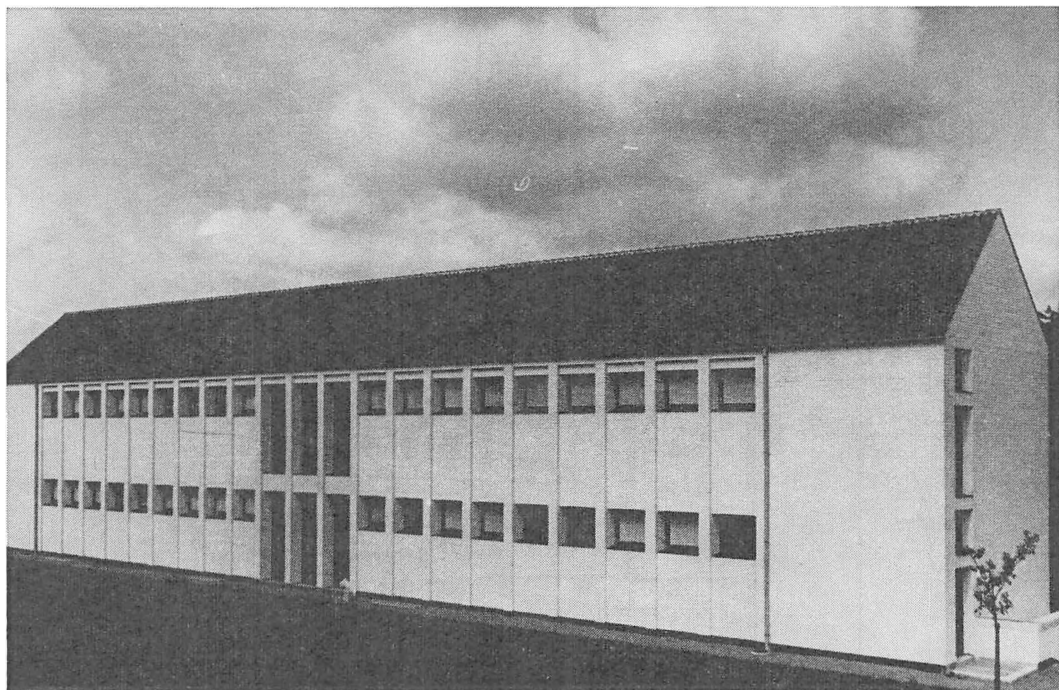
C. Førstesalsplan. 1:400
24 rum

<p>201. Oldsagssamling. Ev. grafik.
204. Sydtrappens 1. salsrepos.
205. Kunstsamlingen I.
214. Hovedtrappens 1. salsrepos.
217. Kunstsamlingen II.
226. Nordtrappens 1. salsrepos med elevator.
227. Nærmagasin I (lokal kunst).
249. Nærmagasin II (mindre udstillinger).
251. Mellemgang til Tønder Museums 1. etage og fængslerne.</p> | <p>252-56. De gamle fængsler.
258. Trappe til kustodebolig.
259. Toilet til kustodebolig.
260-61. De gamle fængsler.
262. Udstillingsrum I (blandet).
263. Udstillingsrum II (folkekunst).
265. Udstillingsrum III (kniplinger og tekstil).
266. Rum for rengøringsmaterialer.
268. Tårntrappens 1. salsrepos.
269. Nærmagasin.</p> |
|---|---|

Sønderjylland skal gå tilbage til 1920'erne, men først i forbindelse med kommunalreformen fik den lokal politisk støtte, til trods for at den første kunstmuseumslov af 1964 mod henstillinger fra de sønderjyske kunstsamlinger ikke indførte landsdelsmuseer for kunst i lighed med hvad man kender blandt de kulturhistoriske museer. I løbet af 1971 – efter at museumsbyggeriet i Tønder længst var påbegyndt – dannedes institutionen og

vedtægterne formuleredes i løbet af efteråret. Deres formålsparagraf lyder sådan:

»Sønderjyllands Kunstmuseum er en af Sønderjyllands amtskommune ejet institution, som har til formål ved egne erhvervede samlinger og eventuelle deposita at belyse hovedlinjer i nordeuropæisk, især nordisk bildende kunst og med skiftende udstillinger at sprede kendskab til og interesse for alle former for kunst. – Museet som har udstil-

Kunstmuseet. Vestfacade.

lingsrum, magasiner og kontor i den i 1971 på Slotsbanken i Tønder opførte bygning, udstiller herudover permanent i Haderslev, Sønderborg og Åbenrå i lokaler, der efter aftale stilles til rådighed af de derværende kulturhistoriske museer. Desuden har museet til opgave at arrangere kunstudstillinger af kortere varighed i landsdelens større byer og inden for hele landsdelen at foranstalte foredragsrækker og filmsfremvisninger med tilknytning til kunst og kunstudøvelse. I forbindelse hermed tilrettelægges publikationer af folkeoplysende og pædagogisk art. – I det omfang det er foreneligt med de formål, der er nævnt ovenfor, kan museet påtage sig anden kulturformidlende virksomhed.«

Med disse vedtægter er gennemført en integrering med landsdelens kulturhistoriske museer, som er helt i overensstemmelse med tendenser i tiden, hvor man også i nærmeste fremtid kan regne med, at de indtil nu adskilte love for museerne går op i en ny enhed. At der siden er skabt et Nordjyllands

Kunstmuseum i Ålborg falder også i tråd med dette.

For Tønder Museum har tilbygningen betydet en pladstilvækst på henved 100 %, og takket være arkitekterne udgør det med kunstmuseet en betagende helhed, hvor man fra den fliseklædte vestibule ledes ind i Hercules von Oberbergs nyrestaurerede drabantsal fra o. 1570, derfra gennem Tønder-arkitekten L. Thaysens monumentale tilbygning fra 1923 med museets unike samling af møbler, fliser og glas til det nye sølvkammer med rigets største lokale sølvsamling, til keramik- og topografirummet, hvorfra man så kan fortsætte i de nyindrettede rum for kniplinger og folkekunst, for at slutte af i de to imponerende kunstsale i 2. etage.

I 1923 lagdes grunden til et af vore bedstegnede kulturhistoriske museer. Man begyndte beskedent. Men rammerne var der. I samme situation befinder vi os i dag ved åbningen af kunstmuseet. Indholdet er beskedent, men rammerne er der.

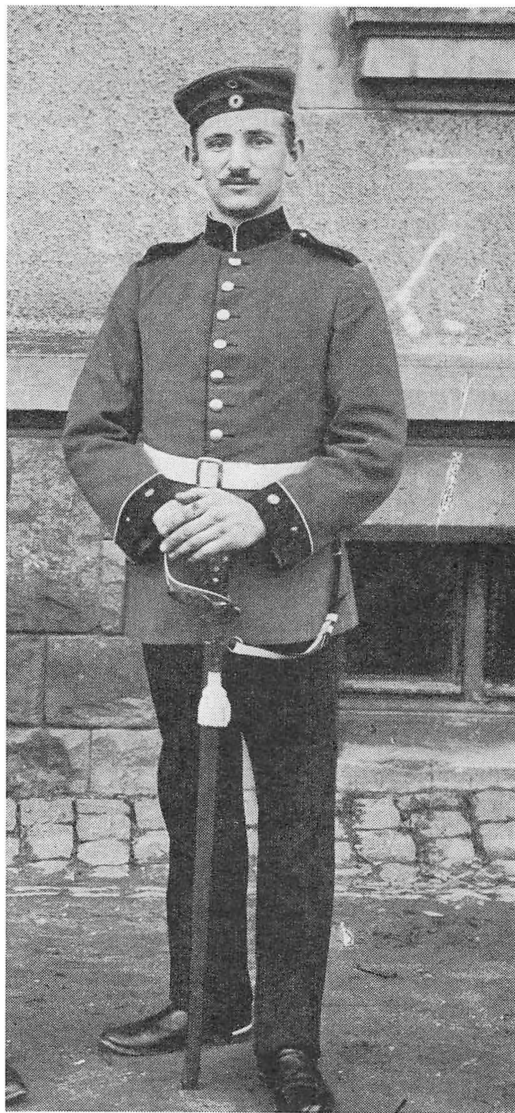
Fra Sønderborg til Metz

anno 1913

AF FR. LORENZEN

Fabrikant Fr. Lorenzen, Holbæk, mindes sin tid som soldat i tysk uniform i Metz før den første verdenskrig og drager paralleler mellem befolkningens kår i Elsass-Lothringen eller rettere Alsace-Lorraine og Sønderjylland.

På sessionen i Sønderborg sommeren 1913 blev jeg taget til to års militærtjeneste som håndværker ved Schleswig-Holsteinisches Dragoner Regiment No. 13 i Metz. Jeg var dengang udlært sadelmagersvend. Nu kulkastede dette med et slag mine fremtidsplaner, som gik ud på at blive selvstændig borger i byen, hvor jeg på gunstige vilkår havde fået tilbudt en god forretning i hovedgaden.

»Håndværker« Lorenzen. Foto jul 1913 i Metz.

Efter tre års udlændighed som håndværkersvend med arbejde i Svejts og Frankrig, havde jeg siden foråret haft arbejde i Sønderborg og var faldet godt til i kredsen af de dansksindede. Jeg blev straks medlem af den danske ungdomsforening, som holdt sine møder i den gamle gæstgivergård Colosseums sal i Perlegade. Dens medlemmer var folk fra alle samfundslag, også mange ægte-

par, som med stor interesse tog del i sammenkomsterne og vort nationale arbejde. Og alle så med glæde og forventning hen til det nye danske forsamlingshus »Sønderborghus«, hvis opførelse var i fuld gang. Det var vistnok den største bygning af alle danske forsamlingshuse i Nordslesvig, som her blev rejst, og jeg var med til grundstensnedlæggelsen, hvor tre af pionererne for arbejdet, gamle slagtermester Reimers, redaktør Adolf Svensson og gårdejer Hans Eriksen, Almsted, talte til en stor forsamling fra land og by.

Derimod gik jeg glip af indvielsesfesten d. 24. maj 1914, hvor der også kom mange gæster fra kongeriget. Den oplevede jeg dog gennem et fyldigt referat i Dybbøl-Posten, som gode venner sendte mig til Metz.

Huset var med rette den danske befolknings stolthed, og samtidig et vidnesbyrd om dens sammenhold, kampvilje og styrke. Men glæden over vor nye nationale fremgang vendte brat til bitter sorg. Efter godt to måneder – den 2. august – blev »Sønderborghus« fængsel for gode danske mænd, og siden under hele krigen tysk lazaret.

Dragon i Metz

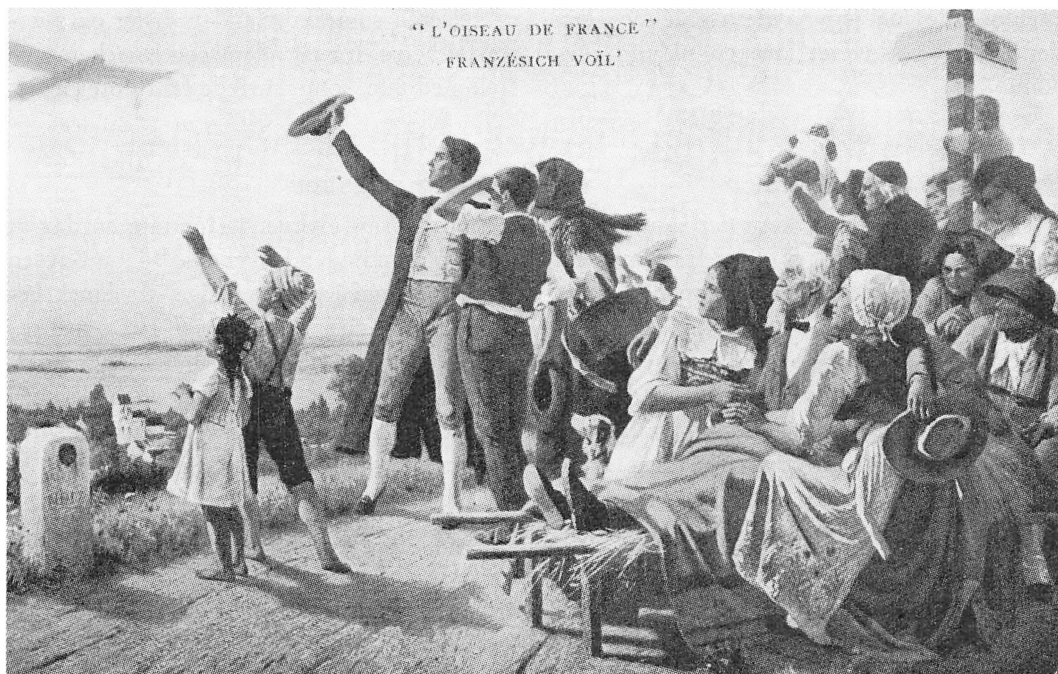
Den 1. oktober 1913 ankom jeg »befehls-gemäss« til dragonkasernen i Metz, som lå tre kilometer uden for selve byen. På sessionen i juli gjorde jeg et sidste forsøg på at slippe for at komme der, idet jeg spurgte de høje officerer, om jeg ikke kunne få lov til at aftjene min værnepligt ved husarerne i Slesvig, da jeg gerne ville blive i nærheden af mine aldrende forældre hjemme i Åbenrå. Dette ønske blev dog straks afvist med et barsk: »Nein, Sie kommen nach Metz! Die Eisenbahnen fahren heute überall hin!«

Jeg formoder, at jeg har haft en anmærkning i mine papirer om mit danske sindelag, da jeg, siden jeg som 15-årig forlod den tyske drengeborgerskole i min fødeby, ivrigt havde taget del i alt, hvad der foregik på Folkehjem ved politiske møder, hvor der al-

tid var en politibetjent til stede. Desuden var jeg medlem af den danske gymnastik- og sangforening, så jeg var ingenlunde det den hjemmetyske presse kaldte »deutsch-gesinnungstüchtig« (tysk sindelags-dygtig). Sønerne fra hjemmetyske hjem, og selvfølgelig også alle tyske embedsmænd, hvoraf de fleste var indvandret syd fra, fik lov til at blive i landsdelens fire garnisoner i Haderslev, Flensborg, Slesvig og Rendsborg. Derimod blev flertallet af den danske befolknings unge mænd til militærtjenesten landsforvist til rigets fjerneste egne i Schlesien, Posen samt Øst- og Vestpreussen, hvor de lå i triste garnisonsbyer langs med den daværende russiske grænse under barske forhold og blandt et for dem helt fremmed folk, der til dels var af slavisk afstamning. Her måtte mange tilbringe 2–3 år af deres bedste ungdomstid. Dette tvangsophold ved den preussiske Kommis (et gammelt tysk ord for hæren) med en hensynsløs, tit brutal disciplin, har for mange sikkert været en umådelig lidelse med hjemlængselens kvaler. Det har næppe hos nogen fremelsket sympati endsige kærlighed til tysk væsen og »das grosse Vaterland«. Men deres kærlighed til og samhørighedsfølelse over for Danmark voksede i de år, og de lærte, at det at være dansk var en gave, som gav livet indhold.

En slags landsforvisning

Efter at min skuffelse over, i hvert fald foreløbig, at skulle give afkald på at blive selvstændig og begynde et nyt virksomt borgerligt liv blandt ligesindede landsmænd i Sønderborg midt i kampens røre havde taget sig, tog jeg såmænd min landsforvisning til den franske grænse med sindsro. På min vandring som farende svend til det sydlige udland foråret 1910, havde jeg lært Alsace-Lorraine, alias Elsass-Lothringen på tysk, at kende som et naturskønt land med gamle romantiske byer, med floder og bjerge, hvor vinen groede i frodig fylde, og hvor

»Den franske fugl«. Antitysk propaganda i Alsace-Lorraine.

der boede en venlig, livsglad og overvejende fransksindet befolkning. I national henseende levede de under forhold, som næsten i alle måder var analoge med forholdene hjemme i Nordslesvig, navnlig med henblik på de tyske myndigheders magtmisbrug. Deres sydlandske temperament prægede dog deres daglige liv og færden, ganske særlig i deres holdning overfor militæret og den herskende klasse. Om dette havde jeg allerede læst en hel del i vore hjemlige aviser, og det var derfor med en vis spænding, jeg gjorde min entré »in der schönen Festung Metz«, som der stod i en soldatervise.

Hveranden var soldat

Moselfloden flyder gennem byen, som allerede i romertiden var en fæstning (ca. 500–850). Den er rig på mange gamle interessante bygningsværker, gamle broer, byporte, kirker i flere stilarter o. l. Omkring 1913 lå

indbyggertallet på ca. 60.000, hvoraf flertallet var katolikker med fransk hjemmesprog. Samtidig var Metz garnison for omkring 25.000 tyske soldater fra praktisk talt alle våbenarter. Disse dominerede fuldstændig gadebilledet og det offentlige liv i trafikken og på restauranter og var faktisk en enorm psykisk belastning for de civile franske indbyggere.

De til militærtjenesten indkaldte håndværkere blev ikke uddannet til frontsoldater. Ved kavalleriet slap de med to år mod dragonernes 3-årige tjenestetid. Sammen med en halv snes tyske sadelmagerkolleger fik jeg i de første fem-seks uger ved to timers daglig eksersits og instruktion lært at gå »med sværd ved lænd« og bevæge mig »mit militärischem Anstand«. Vi blev tildelt den 1. eskadron under ritmester Frankenberg, en streng, men rettænkende officer, hvis interesse for hver enkelt af hans mandskab kom frem ved flere lejligheder. Sådan spurgte han

engang mig, da jeg havde været syg, om tjenesten havde været årsagen til min sygdom.

Hyggelige »Knackers«

Til min store glæde kom der samtidig til 1. eskadron seks nye rekrutter fra Nordslesvig. Selv om jeg ikke kendte nogen af dem, var det dog vældig rart her blandt de mange tyskere, som kaldte os »dänische Knackers«, at være sammen med landsmænd, med hvilke man i ny og næ kunne få en hjemlig snak på sønderjysk. Vi så hinanden hver aften ved appellen, hvor overvagtimesteren oplæste næste dags »Tagesbefehl« og fordelte posten, men ellers blev der ikke megen tid til at pleje kammeratskabet.

Dragonernes dag begyndte med staldtjeneste klokken fem om morgenen, og så blev de holdt i ånde med hestepasning, øvelser og træning i og udenfor kasernens område, kun afbrudt af korte spisepauser, til retræten blæste kl. 10 om aftenen. De sidste to timer gik i reglen med pudsetjeneste på belægningssturne, såfremt man ikke havde staldvagt om natten. Min arbejdsdag på værkstedet, hvor jeg hovedsagelig fremstillede fine, nye sadler, var på 11–12 timer.

Om søndagen havde vi altid helt fri, når vi ikke blev kommanderet til at deltage i gudstjenesten i en af garnisonskirkerne. Til disse blev der fra de mange regimenters sendt detachementer af menige og underofficerer på søn- og helligdage, og hver soldat fik udleveret en »Deutsches Militärgesangbuch« i lommeformat, som åbenbart hørte med til udrustningen. Hærens motto var jo de kendte ord: »Mit Gott für König und Vaterland«. De stod prentet på infanteristernes store bæltespænder af messing, og så vidt jeg husker også på vore pikkelhuer. På den måde tilgodeså man mandskabets åndelige militæriske opdragelse.

Garnisonspræsternes prædikener var i reglen meget chauvinistiske med forherligelse

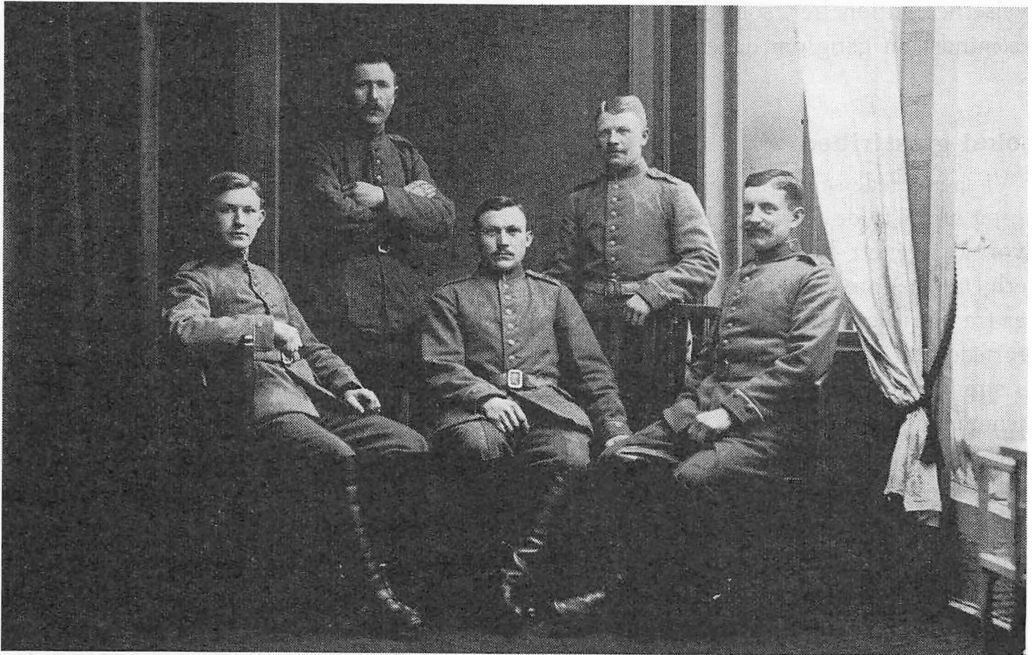
af kejseren som fædrelandets fader og øverste feltherre, for os »dänische Knackers« en fremmed tale, som skurrede fælt i ørerne.

Frejdig dansker

Det var såre oplivende for mig en dag at høre en af mine landsmænd – dragon Boysen – aflægge, om jeg så må sige, en dansk bekendelse ved en lønningsappel. Hans mål røbede, at han var fra Als, og hans ranke holdning kunne tyde på, at han havde deltaget i gymnastik i det hjemlige forsamlingshus. Da han samtidig kunne tumle en hest, så han ud til at blive en første klasses dragon, hvilket vor ritmester sikkert også var klar over.

Mandskabets løn – 33 pfenning om dagen – blev udbetalt hver tiende dag af overvagtimesteren og hans skriver i instruktionssalen, hvor alle eskadronens ikke-vagthavende menige var forsamlede. Ritmesteren sad i reglen for bordenden og mønstrede hver enkelt af sine folk, som ved navneopråb trådte frem. Da det blev Boysens tur, og han havde fået sine 3,30 mark, kaldte ritmesteren på ham og spurgte i en venlig tone: »Sagen Sie mal, Boysen, was sind Sie eigentlich für ein Landsmann?« Boysen smækkede hælene sammen og svarede med fast stemme: »Ich bin ein Däne, Herr Ritmeister!« Hos de allerfleste preussiske officerer ville dengang dette svar bestemt have fremkaldt vrede og en byge af skældsord; men ritmester Frankenberg var en gentleman. Med et lille smil sagde han kort: »Na, Sie sind also aus Nord-schleswig«, hvorpå dragon Boysen med et nyt smæld med hælene trak sig tilbage til sin plads i rækkerne.

På mig virkede hans frejdige svar nærmest som et chok, men da jeg så hvor pænt »mester« tog det, blev jeg meget stolt over, at jeg her havde en brav og modig landsmand, der turde bekende kulør under disse forhold og på dette sted. Han faldt under de hårde kampe på østfronten i foråret 1916.

Fem danske nordslesvigere. Stående til venstre dragon Boysen.

Jeg vil hædre denne gode danske mands minde med en linie af Martin N. Hansens digt om en anden landsmand, der faldt i vinterkrigen i Finland: »Den Slav er det tungt aa mist'!«

En landsmand

Som fortalt var mine nordslesvigske kammerater ved 1. eskadron altid optaget af tjenesten, så det var helt umuligt at mødes privat. Det var derfor en glædelig overraskelse, da jeg en dag traf en anden gæv landsmand, nemlig Gefreiter (underkorporal) Hans Møller fra Sommersted. Han hørte til regimentets såkaldte »alte Knochen«, det vil sige det hold dragoner, som var begyndt på deres tredje og sidste tjenesteår, og som skulle permitteres efteråret 1914. Takket være sin intelligens, uddannelse som købmand og smukke håndskrift, hvormed han kunne skrive et fejlfrit tysk, var han foruden til Gefreiter også avanceret til skriver på regi-

mentskontoret. Det lå i samme bygning som sadelmagerværkstedet. Under vor daglige færden til og fra tjenesten hilste vi tit på hinanden og fik manganen fornøjelig sønderjysk passiar – somme tider på »et vist sted« i gården.

Kartoffelpandekage smagte godt

Han havde sit eget værelse ved siden af kontoret, men var meget ophængt med arbejde og telefonvagt. I vinterens løb lavede vi dog i weekenden om aftenen flere »småudflugter« sammen til en nærliggende landsby, hvor vi besøgte et fattigt ældre ægtepar, som Møller havde lært at kende. De talte fransk og den tyske elsassiske dialekt, og selv om alle, der bar tysk uniform, ikke var velsete hos befolkningen, blev vi dog altid vel modtaget hos disse brave mennesker. Hver gang vi kom beværtede de os med en kæmpestor kartoffelpandekage, som jeg godt kendte fra Svejts under navnet »Rösti« –

svejsernes nationalret, som de dengang spiste mindst en gang om dagen.

Lokal gæstfrihed

Vi spenderede så en flaske øl eller landvin til, og nød i fulde drag den hjemlige hygge, hvor vi ugenert kunne snakke om alt det derhjemme. Vore værtsfolk vidste godt, at vi var fra Nordslesvig og dansksindede, men vi drøftede aldrig politik med dem, da det var os strengt forbudt at søge kontakt med den hjemmehørende befolkning.

Men vi morede os dejligt, og jeg mindes altid dette lille hjem nær den store tyske kaserner i det franske Lorraine med glæde, ligesom Hans Møller står i min erindring som en munter kammerat og et fint menneske, man kunne stole på. Som det så tit går i livet, tabte vi i tidens løb hinanden af syne. Han drog den 2. august 1914 med regimentet i felten, og jeg blev med Ersatz-Eskadronen flyttet til Mecklenborg, hvor nye rekrutter blev uddannet. Her fortalte nogle af de letsårede, som havde overlevet de hårde kampe i Østpreussen og via Ersatz-Eskadronen igen skulle af sted til fronten, at Gefreiter Møller var blevet hårdt såret og var kommet på lazaret, men ingen kendte hans adresse. Og da jeg siden i 1916 selv blev syg og lå 6–7 måneder på lazaret, blev jeg optaget af egne og familiens problemer.

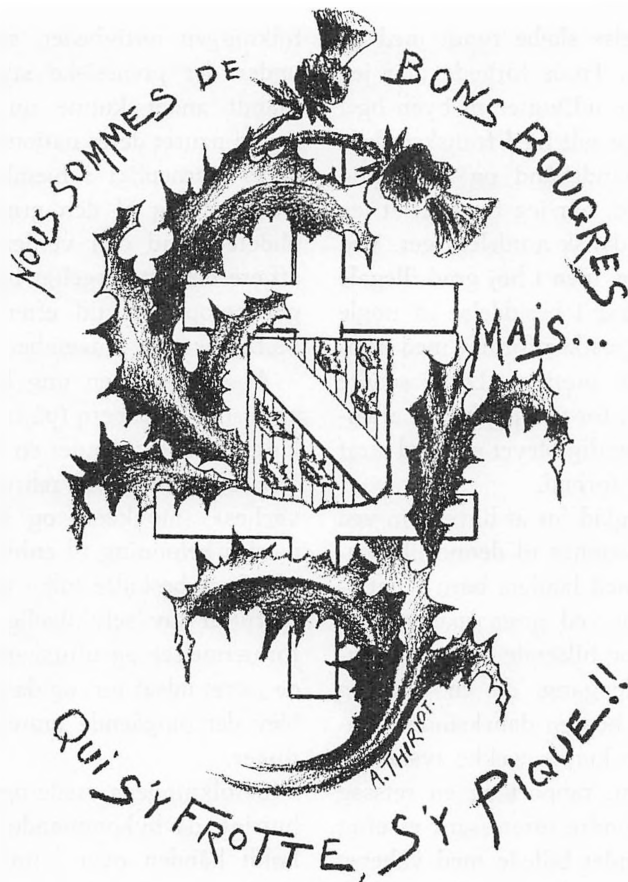
Mine forældre, som var midt i tresserne, havde fem sønner og to svigersønner med i krigstjenesten. De fem af dem var gift og havde børn. Mine forældre havde dog den glæde, at alle syv kom velbeholdne hjem igen, selv om flere havde været med i hårde kampe både på Øst- og Vestfronten og to havde været såret.

Det var jo nærmest et mirakel, at ingen af vor familie blev derude, medens andre herhjemme blev så hårdt ramte og mistede både op til tre og fire af deres kære i disse tunge år. Men vor mor fik hvide hår i denne prøvelsens tid.

Små opmuntringer

Efter dette lille sidespring kommer jeg igen tilbage til Metz og den ensformige trædemølle på kasernen. Mine tyske kolleger på værkstedet havde jeg ud over arbejdet absolut intet tilfælles med; vi havde intet at tale sammen om, navnlig da de helst ville snakke om piger og lignende emner. Da hjalp det svært på humøret, når der kom gode breve med lidt »åndelig dansk føde« hjemmefra og fra min rejsekammerat skomager Kristian Delf fra Sønderborg, som stadig arbejdede i Svejts. Og da der så i far og mors julepakke lå et eksemplar af den sidste udgave af den lille røde sangbog »Syng dig glad«, som vi brugte meget ved de private ungdomsmøder i arkitekt Jep Fink og hustrus hjem i Åbenrå i tiden fra 1906–1910, og min gamle ven boghandler Andreas Clausen i Sønderborg samtidig sendte mig som julegave Jeppe Aakjærs »Rugens Sange«, forekom det mig, som om jeg nu i åndelig henseende igen var kommet i godt selskab. Foran i bogen havde Clausen skrevet: »Der ventes på dig i Sønderborg!«

Det følte som et håndslag og varmede dejligt under min tyske uniformstrøje, hvor hjertet sidder. Bogen har jeg endnu, og den blev begyndelsen til en bogsamling på over tusind bind. Siden bestilte jeg flere danske bøger hos Clausen, som generøst gav mig kredit. De kom stykkevis i løbet af vinteren, og jeg sendte dem hjem til mine forældre, når jeg havde læst dem. »Syng dig glad« og »Rugens Sange« samt Heinrich Heines »Buch der Lieder« fulgte mig, så længe jeg var i trøjen. Den sidste havde Kristian Delf foræret mig, da vi skiltes i Zürich foråret 1913. Mine danske bøger, avisudklip og breve gemte jeg omhyggeligt i min værktøjsskuffe under en dobbeltbund. Værkstedet havde jeg næsten altid for mig selv både om aftenen og om søndagen, så her kunne jeg rigtig dyrke mine danske interesser uden at blive opdaget.

F. Gourard, Metz

Propagandakort fra Alsace-Lorraine: »Vi er gode fyre, men – – den, der rører os, stikker vi«.

Kortet blev forbudt af myndighederne, fordi det var ophidsende og antitysk propaganda.

Kontakt med civile forbudt

Da jeg blandt mine tyske kollegaer ikke havde fundet nogen, jeg brød mig om at gå ud sammen med, tog jeg ofte en søndag eftermiddag alene ind til Metz for at studere folkelivet. Næsten alle civilpersoner på gaden og i restauranter talte fransk, og det var som nævnt soldaterne forbudt at søge kontakt med dem. De lagde nu heller ikke skjul på, at de så på »les Prussienne« med ringeagt, og at de hadede dem af et godt hjerte.

Dette spændingsforhold førte ofte til voldsepisoder mellem de to parter. De indfødtes sydlandske blod kom så let i kog,

især når de af tyskerne blev skældt ud for »Vache«, ko eller okse, og det var for en ærekær fransksindet elsass-lothringer et meget sårende øgenavn. Når det så blev besvaret med »Prussienne Boche« – preussiske svin – var det jo ikke så mærkeligt, at der blev slagsmål, og at det gav brådne pander på begge sider.

Ophidsende postkort

Det var strengt forbudt soldaterne at forlade kasernen ubevæbnet, og jeg måtte altid

til min store ærgrelse slæbe rundt med en drabelig ryttersabel. Trods forbudet har jeg dog på mine private udflugter til byen og i omegnen flere gange talt med fransksindede mennesker på tomandshånd og blev altid mødt med venlighed, når jeg fortalte, at jeg var åndsfrænde og dansk nordslesviger. Ved et af disse tilfældige, men i høj grad illegale møder, kom jeg også i besiddelse af nogle forbudte billeder i postkortformat med »ophidsende« nationale motiver. Disse sendte jeg omgående hjem, for var jeg blevet afsløret, var følgen uvægerlig blevet en hård straf for overtrædelse af forbud.

I dag er jeg dog glad for at have dem ved hånden som illustrationer til denne lille beretning. Det ene, med landets børn i nationaldragt forsamlede ved grænsepælen med Tricolorens farver og hilsende en fransk flyver, minder om dengang, da en rød- og hvidmalet ladeport hos en dansksindet bondemand derhjemme kunne vække tyskernes vrede med gendarm, rapport og en retssag i følge. Og ikke mindre interessant er efter min mening det andet billede med våbenet og Lorraine-korset omslynget af en tidsel, som symboliserer alt, hvad der er modstandsdygtigt, sejlivet og stikkende. Oprindeligt tegnet som plakat har den med sin franske tekst forståeligt nok været de preussiske magthavere en torn i øjet. Frit oversat står der: »Vi er gode fyre, men – hvem der rører os, stikker vi!« Disse ord understregede tydeligt, hvad den hjemmehørende, fransksindede befolkning følte og tænkte om deres brutale undertrykkere.

Zabern-affæren

Siden tyskernes erobring af Elsass-Lothringen 1870–71 havde landsdelen været styret som rigsland med kejseren som suveræn regent, repræsenteret ved en statholder. 1911 fik landet dog efter rigsdagsbeslutning i Berlin en fri forfatning som forbundsstat med en landdag, som vedtog love, der gav be-

folkningen rettigheder, som vi ikke havde under det preussiske styre i Nordslesvig. Blandt andet kunne nu rigslandets unge mænd uanset deres nationale sindelag aftjene deres værnepligt i hjemlandets garnisoner. De blev dog af den grund ikke behandlet blidere, hvad den verdensberømte Zabern-affære blev et sørgeligt bevis for. Den foregik netop kort tid efter min ankomst til Metz i oktober–november 1913.

Årsagen var en ung løjtnant i den lille garnisonsby Zabern (på fransk Saverne) ikke langt fra Metz. Under en øvelse skældte han de elsass-lothringiske rekrutter ud for »Dreckvaches« (møgkøer) og lovede samtidig ti mark i belønning til enhver, som strakte en af »disse beskidte folk« til jorden. De unge rekrutter tav selvfølgelig ikke med, hvilke fornærmelser og uforskammetheder de havde været udsat for, og da det kom i aviserne, blev der omgående tumulter og demonstrationer.

Befolkningens vrede og bitterhed voksede hurtigt, da bykommandøren, oberst Reuter, holdt hånden over løjtnanten og lod ham spadsere rundt i byens gader under bevæbnet eskorte. Sidst i november erklærede obersten Zabern i belejringstilstand, og mange borgere blev arresteret; blandt dem var ved en fejltagelse flere rigstyske embedsmænd. Folket jublede, mens militæret uhjælpeligt blev til grin!

Skandalen blev ikke mindre, da den tyske kronprins Frederik Wilhelm sendte obersten to telegrammer med ordlyden: »Bravo, Wilhelm!« og »Immer feste druff!« (»Slå blot altid til!«). Til sidst kom sagen for en krigsret, hvor bykommandøren og løjtnanten blev pure frifundet, mens tre af de unge rekrutter blev straffet med arrest på vand og brød.

Peter Grau i håndgemæng

Jeg fik den gang mine informationer dels gennem avisudklip hjemmefra og dels fra

mine venner i Schweiz. Affæren, en ny bekræftelse på militærets hovmod og myndighedernes foragt for borgernes ret, blev jo en verdenssensation af rang og kom i januar 1914 også for i den tyske rigsdag. Resultatet blev, at kejserhusets gode ven, oberst Reuter, måtte tage sin afsked, men over Elsass-Lothringens franske befolkning faldt der igen byger af forbud i form af skoledekreter, sprogforbud, indskriden mod nationale foreninger, ytringsfriheden og endelig ophævelse af de indfødte rekrutteres ret til at aftjene deres værnepligt i deres hjemland, alt efter samme mønster, som vi kendte det så godt hjemme i Nordslesvig. Der var blot den forskel, at tyskernes overgreb hos vore fransksindede lidelsesfæller i rigslandet fremkaldte voldsomme reaktioner, takket være deres temperament, mens de dansksindede nordslesvigeres modstand mod preusservældet var præget af jysk ro, besindighed og styrke.

Jeg mindes kun én begivenhed, hvor en af vore ledende mænd, den stoute alsinger, gårdejer Peter Grau, Pøl, kom i håndgemæng med en tysk modstander. Det var, da han som danskernes landdagskandidat i Gråsten – det var vist i 1908 – i kampens hede ved et vælgermøde greb byens tyske skorstensfejermester i hans gedebukkeskæg og gav ham en velfortjent dragt klø som tak for løgnagtige og grove fornærmelser. Men det er jo kun en undtagelse, der bekræfter reglen!

Genforeningen

Alsace-Lorraines genforening med Frankrig foregik i modsætning til Nordslesvigs genforening med Danmark kun nogle få må-

neder efter de sejrige franske troppers besættelse af landsdelen. Efter Tysklands krigserklæring 1914 proklamerede Frankrig som et af sine vigtigste krigsmål *Alsace-Lorraines tilbageerobring*. Tusinder elsassere og lothringere meldte sig straks til de franske faner, og fra begge sider var der enighed om, at den af preusserne 1871 begåede uret skulle gøres god igen, og det frarøvede land ubeskåret til de gamle grænser genforenes med moderlandet. Denne enige folkevilje blev manifesteret ved den endeløse jubel og begejstring, de sejrige franske soldater blev modtaget i hele landet i midten af november 1918. Derefter konstituerede landdagens 2. kammer sig med 60 folkevalgte medlemmer til et nationalt råd. Ved et møde den 5. december erklærede denne forsamling som repræsentanter for hele den hjemmehørende befolknings vilje, at det var Alsace-Lorraines ubestridelige ret at blive genforenet med Frankrig *uden folkeafstemning!* Den, erklærede præsidenten for rådet – Abbé Désor, som i mange år var H. P. Hanssens kollega i den tyske rigsdag i Berlin – havde allerede fundet sted, da hele befolkningen på landet og i alle byer med ubeskrivelig begejstring bød de franske legioner velkommen som landet befriere. Denne proklamation blev énstemmig vedtaget, og Alsace-Lorraines genforening med Frankrig på disse betingelser anerkendt af de allierede magter. Umiddelbart derefter kunne de dernede fejre deres genforeningsfester, hvilket efter de foreliggende beretninger fra de bevægede dage skete med overstrømmende sydlandsk fryd og glæde med alle folk af gårde. Aldrig er Mar-seillaisen vist blevet sunget med større varme og begejstring!

En dansk lærer i Øster Løgum

AF JENS KRISTENSEN

I 1920 ønskede man en dansk lærer i Øster Løgum. Tilfældigt fik det nye skoleråd kontakt med Jens Kristensen, nu Genner, som her med stilfærdig humor fortæller om de helt specielle vanskeligheder, der var knyttet til overtagelsen af denne stilling.

Det var i tiden mellem våbenstilstandsdagen den 11. nov. kl. 11 1918 og kongens ridt på den hvide hest over grænsen 9. juli 1920. Det er vist ikke for meget sagt, at begivenhederne slog sammen omkring nordslesvigerne. Bag sig havde man minder om de mange faldne og sårede, foran havde man genforeningen med Danmark, den, som de ældre havde kæmpet for som en vished i 56 år, de unge som et håb langt ude i fremtiden, et stykke længere ud for hvert år, for det mægtige tyske rige var jo uovervindeligt. Det sagde skolen. Det sagde kirken, præsten, hvis han da sagde noget, hvad han helst ikke måtte, for kirken burde ikke være politisk. Det sagde alle de kloge embedsmænd, og desværre, det var vel dem, der fik ret.

Hvis? Hvis? Hvis?

Men nu, nu stod man over for underet over alle undere: Nordslesvig skulle igen genforenes med moderlandet, med Danmark.

Glæden var stor, men ind imellem sneg sig tvivlen: Hvordan så med kreaturpriserne? Butikspriserne? Lønningerne? Altså: Glæden var stor og uskrømtet, men bagved stod dog alle hvis'erne.

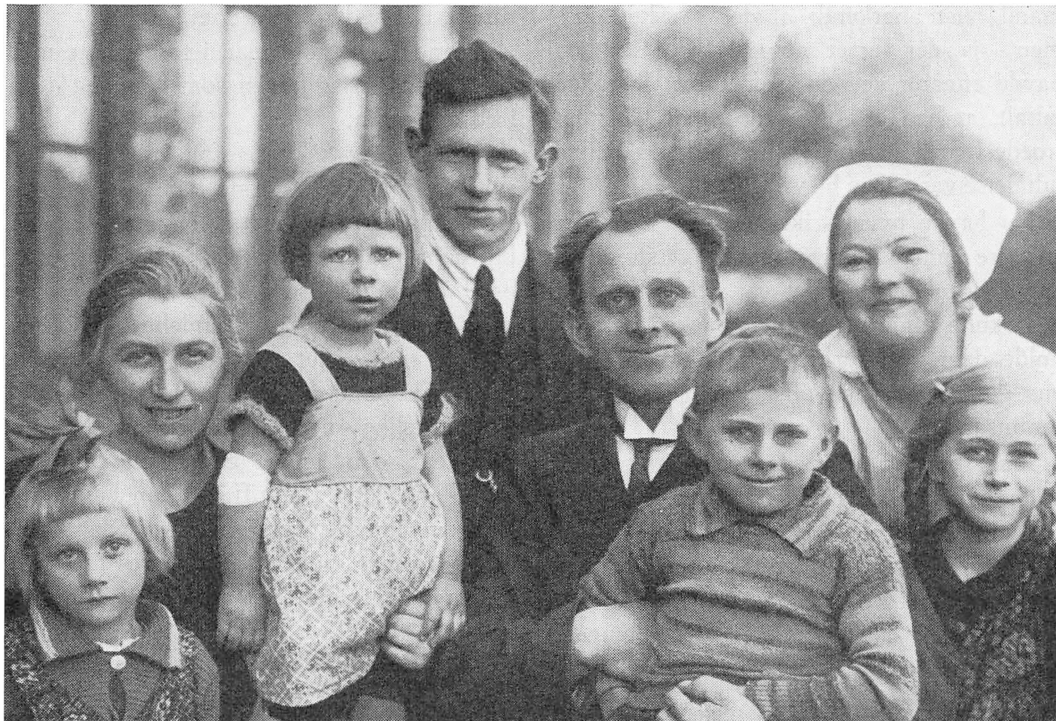
Og så var der et spørgsmål mere, der

skulle løses: Vi skulle have en ny embedsstand. Det var ikke dommere, bisper og amtmænd osv., man tænkte på. Det var kun de få store i samfundet, der havde videre med dem at gøre. Nej, man skulle have nye præster (måske), nye lærere (måske), nye brevbærere og skorstensfejere (måske), osv. Men det værste ved det hele var næsten, at man selv skulle tage bestemmelsen, ansvaret, om man ville beholde de gamle, man i mange tilfælde var vokset forbavsende sammen med under krigen. De havde jo også mistet deres søn eller far, deres bror eller kæreste osv. Skulle man dertil gøre dem den sorg at sige: Flyt jer herfra! Vi vil ikke have jer længere!

Om at slippe for ansvar

Så var det egentlig meget lettere i 1864, hvor den prøjsiske statsmagt bestemte, hvem der skulle væk hurtigst muligt, 48 timer, måske kun 24 timer til at pakke i, og så ud af landet med jer. Dem kunne man da have hjertelig medfølelse med, men man stod selv uden ansvar. Her sagde nu den nye statsmagt, Danmark: I danske sønderjyder, I skal selv afgøre, om I vil beholde de hidtidige præster, lærere osv., eller I vil have dem erstattet med andre, som man så i mange tilfælde bliver nødt til at hente fra det øvrige land.

Alle i dag ved, hvordan det gik. Nogle steder sagde man: Vi beholder de præster og lærere, vi har, og som vi kender. Måske er de ikke helt danske eller alt for danske, men vi kender dem og ved, at de i hvert fald vil være loyale, og vi ved også, at de

Degnefamilien i Øster Løgum, fotograferet 1927 eller 1928. Lærer Jens Kristensen og hustru Karen Kristensen, f. Jespersen og de fire børn (fra

venstre) Ingeborg, Anne Marie, Iver og Signe. Bagest andenlærer C. Hilbert Jensen og til højre husassistent Edel Bystrup.

gerne vil blive her under dansk styre.

Andre steder sagde man: Nej, nu har vi haft tysksindede præster og lærere længe nok. Nu vil vi minsandten have dem udskiftet med rigtig danske. Og så fik man nye.

Men disse nye?

Skriv mens tid er!

Nu er det over 50 år siden. Mange ting er forandret i den tid, men de lærere og præster, der den gang som nye kom til Sønderjylland – ja, mange af dem ligger allerede under mulde – men de, der endnu er tilbage, bliver tit stillet over for spørgsmålet: Hvad husker I fra den første tid? Fortæl os noget, men skynd jer, før det bliver for sent.

Også jeg er blevet stillet over for en sådan opfordring, og det kan godt være, der kan være et og andet fra den tid, som ikke burde glemmes.

I skal få lidt af historien om, hvordan det gik til, at jeg kom til Øster Løgum sogn i Sønderjylland.

Øster Løgum sogn ligger så nær midt i Sønderjylland, som det vist er muligt. Der er omtrent lige langt til Kongeåen og til Skelbækken. Der er omtrent lige langt til Vesterhavet og til østkysten af Als.

Den gamle lærer

Her havde hidtil siddet en degn Markussen. Han havde været en human og dygtig børnelærer, var nu omkring de 50, havde været degn i sognet en snes år, en stout

mand, vist anerkendt af det ganske sogn, men – ja, der var et men. Degn Markussen havde engang ved en eller anden lejlighed udtalt, at han anså det for sit af Gud betroede hverv at gøre sognet tysk, og denne udtalelse var aldrig blevet glemmt.

Nu havde byen – ikke sognet, hvor der var fire andre skoler – fået valgt sit første danske skoleråd, og det var dette skoleråd, der skulle afgøre, om man ønskede at beholde degn Markussen som lærer ved byens skole, eller man ønskede en anden lærer ansat.

Man foreslog degn Markussen at søge et andet embede længere nord på, hvor det betød mindre, at han ikke var dansksindet. Han var jo en dygtig lærer og derfor absolut brugelig. Men hr. Markussen har antagelig tænkt: Nej, aldrig i livet længere nord på. Enten i Øster Løgum, hvor jeg nu er så godt kendt, eller syd på. I hvert fald meddelte han en tid efter skolerådet, at han havde fået et andet embede syd for Rendsborg og derfor forlod Øster Løgum sogn senest 1. maj 1920.

Hvor finder man en ny lærer?

Altså skulle det nyvalgte skoleråd i gang med at finde en ny lærer til Øster Løgum skole og dermed en ny organist til Øster Løgum kirke og degn for hele sognet. Men befolkningen var jo ganske ukendt med en sådan opgave. Før havde man ikke selv skullet bestemme, hvem man ville have til lærer i stedets skole, det ordnedes ovenfra.

Nu var der i Øster Løgum en ung mand, der på en orlov under krigen prøvede at gå over Kongeåen. En tysk grænsevagt sendte ham en tysk kugle gennem lungen, da han var på dansk side. Hårdt såret i lungen blev den unge mand bragt på Ribe sygehus. Der stiftede han bekendtskab med en dansk lærer fra Midtjylland, som havde været tjenestekarl i Nordslesvig, før han begyndte at læse til lærer. Nu ville han gerne

tilbage til Sønderjylland som lærer.

Denne mand kom man i forbindelse med og tilbød ham stillingen som lærer og degn i Øster Løgum.

Lærer Kjær takkede for tilbudet, men svarede, at for det første var han egentlig ikke organist, selv om han kunne klimpre lidt på et orgel, for det andet var han ugift, og i et embede som Øster Løgum burde man have en gift lærer, endelig havde han for det tredje fået tilbudt to andre lærerembeder i Sønderjylland, som han vist ville foretrække, men han kendte en ung nabokollega, som meget gerne ville til Sønderjylland. Han var gift, og han havde for tiden et embede, hvor han spillede kirkeorgel, og han ville sikkert være interesseret, hvis han modtog et tilbud fra Øster Løgum.

Et forbavsende brev

Jeg, som var den unge lærer i Knaplund skole, blev meget forbavset ved en dag først i april 1920 at stå med et brev i hånden fra skolerådet i Øster Løgum med tilbud om at komme til Øster Løgum og se på forholdene og eventuelt fra ca. 1. maj overtage embedet. Og mindst lige så forbavset blev min unge kone.

Vi havde begge inderlig ønsket, at jeg kunne få et embede i det genvundne land, men hvorfor ville vi to lærerfolk så gerne til Sønderjylland? Jeg havde jo en god stilling, og vi var glade for at være der.

Jeg havde som dreng gået i landsbyskole hos en lærer, der var født sønderjyde. Men en gang antagelig i firserne var denne gået over åen nordpå, måske for at undgå den tyske soldatertrøje. I ferierne foretog han ofte rejser til sin hjemegn, og bagefter fortalte han os skolebørn om danske børns kår i Sønderjylland under den tyske ørn. Sene-re, da jeg kom på seminarium, læste jeg meget mere Sønderjyllandshistorie, end det var nødvendigt til en lærereksamen, og tan-

ken begyndte at vokse frem: Hvor ville det være interessant at blive lærer i Sønderjylland. Nu stod jeg med en opfordring i hånden.

Og min kone? Ja, hun havde været elev på Skibelund efterskole sommeren 1914, altså da første verdenskrig brød ud. Hun havde hørt forstanderparret der, søskenderparret Misse og Christian la Cour Pedersen dybt grebet fortælle skæbnehistorier fra Sønderjylland, dernæst havde hun set forstanderparret og selv lyttet med, da alle kirkeklokker i Sønderjylland varslede verdenskrigen.

Ved samme lejlighed havde hun set og hørt en kammerat hulkende sige: Det havde jeg dog aldrig troet, at jeg nogen sinde skulle komme til at græde af taknemlighed over, at min far er krøbling, men nu kommer han da ikke med i krigen.

Sommerens oplevelser kom til at præge den unge pige, så hun aldrig glemte dem, og da der i 1919 kom en henstilling i et af vore skoleblade, at alle lærere, der kunne tænke sig at søge embede i Sønderjylland, kunne melde sig – vistnok til Sønderjysk Skoleforenings formand, H. Jepsen Christensen, Høgsbro, meldte vi os straks som interesserede. Senere havde vi ikke hørt et ord mere om den sag og tænkte, at alle tomme pladser måske var besatte, og vi havde da også tid at vente. Jeg var dengang 26, og min kone kun 21.

Forholdet var imidlertid det, at endnu var næsten ingen pladser besatte af folk nord fra i april 1920.

Nu havde vi altså en anledning til at gøre et første forsøg, og at anledningen skulle bruges, var der ikke to meninger om.

En lidt besværlig rejse

Men en rejse fra Hoven sogn i Midtjylland til Øster Løgum i Sønderjylland var i april 1920 noget ganske andet end i dag.

For det første var genforeningen jo end-

nu ikke fuldbyrdet. Selvom afstemningen 10. febr. havde været, så man vidste, hvor grænsen ville komme til at gå, stod landet endnu under tysk lovgivning, og øverste myndighed var den internationale kommission. For at komme lovligt over grænsen måtte man have dansk pas med visum fra den internationale kommission. Det sidste kunne efter sigende let vare to-tre – ja, måske fire uger. Og det var der jo slet ikke tid til, hvis der skulle begyndes i en dansk skole i Øster Løgum først i maj.

For det andet stod skolen i Knaplund over for forårseksamen, dagen var fastsat, og der var indbudt til et forældremøde et par dage efter. Flere andre småting brændte på for mig, så enten måtte jeg rejse hurtigst muligt eller vente et par uger.

Da det sidste i følge forholdene følte mindre praktisk, valgte jeg at rejse straks uden pas og visum, altså praktisk talt på lykke og fromme.

Jeg pakkede en lille håndkuffert og rejste fra Knaplund skole andendagen efter brevetvets modtagelse.

Første etape gik fint. Der gik tog fra Knaplund til Kolding, og jeg sov i Kolding den første nat; tidligt næste morgen startede jeg på cykel syd på fra Kolding. Det var en søndag morgen, yndigt aprilsvær, solen skinnede, men det var noget køligt.

Ved grænsen

Til den danske grænse ved Frederikshøj – i dag ville man måske sige til grænsekroen – gik alting glat, men her stod den første danske grænsegendarm. Nu vidste jeg godt, at her brugte mange, der ville længere syd på uden pas og visum, at finde en markvej til venstre eller højre, gå med den et par kilometer eller længere frem, for så, når de mente sig uset, at dreje skarpt syd på og tværs over mark og moser, grøfter og diger komme ind i »det forjættede land« et eller andet ukendt sted for senere

at finde veje syd på. Det kunne være meget romantisk og regnedes for ret ufarligt, men med cykel var det jo knapt så praktisk.

Jeg valgte derfor en anden fremgangsmåde og styrede lige på den nærmeste danske gendarm, forklarede ham min situation og bad ham om gode råd. Har De slet ingen legitimation? spurgte gendarmen lidt streng i tonen, for han skulle jo hævde sig som en dansk myndighed. Jo, svarede jeg. Jeg har både min dåbsattest, mit eksamensbevis og brevet fra skolerådet i Øster Løgum. Må jeg se det? Jeg halede papirerne frem af brystlommen og rakte dem til gendarmen. Denne studerede dem nøje længe og alvorligt og sagde så: Ja, for min skyld må De gerne fortsætte sydpå, men jeg tror, det er ganske håbløst for Dem. De når ikke længere end til det gule hus derhenne. Han pegede på et gult hus omtrent hundrede meter længere henne ad vejen, men altså syd for grænsebommene. Det er de andres kontor, og der vil De sikkert blive afvist. Men De kan da prøve – farvel. Dermed var den audiens forbi, og jeg fortsatte noget slukøret sydpå til det gule hus. Et øjeblik tænkte jeg på den mulighed at sætte mig på cyklen og i fuld fart køre syd på, men opgav hurtigt den mulighed og bøjede ind i det gule hus. Med bævende hjerte bankede jeg på døren og trådte ind. Bag et gammelt træbord i et ikke alt for rent rum sad en midaldrende mand og røg på en shagpipe. Godaw – hvad ønsker De? spurgte han på godt sønderjysk dialekt. Jeg forklarede ham mit ærinde, at jeg gerne ville have lov at rejse til Øster Løgum for at søge et lærerembede og viste mine papirer frem med undskyldning, at jeg hverken havde haft tid at skaffe mig pas eller visum.

En venlig tysk gendarm

Nå, sagde gendarmen, mangler de en ny degn i Øster Løgum. Ja, rejs De kun af.

Hvordan, kommer De igen inden i morgen middag? Nej, det er jeg bange for, at jeg ikke gør, for der er jo et halvt hundrede kilometer at cykle, både frem og tilbage, og jeg skal jo også have tid at snakke med folk. Jamen, det er udmærket, så siger jeg besked til dem, der kommer efter mig, at jeg har givet Dem lov at rejse. Det skal nok gå – lykke på rejsen! Så var den spænding forbi, og jeg kunne fortsætte syd på. Men romantik eller særlige oplevelser havde jeg jo ikke fået meget at prale med. Jeg stod atter på landevejen, nu hovedvej 10. Men sikken en landevej. Hul ved hul. Her var ingen asfalt, ikke engang ordentlig gruset. Hvordan mon egentlig den vej var at køre bil på, for det var der jo da også nogle, der gjorde. Det var nok det krigshærgede land, men her havde da ingen krig raset. Hvordan mon det så så ud nærmere fronterne? Og gårdene, husene, markerne. Her skulle sandelig bygges op. Her blev noget at gøre. Men ville vi få lov at give en hånd med. Ja, det ville måske dagen i dag give svar på.

Vel fremme i Øster Løgum

Ved 11-tiden nærmede jeg mig Øster Løgum og så mig omkring. Her så slet ikke så fattigt ud. Markerne var pløjede og harvede, en del også tilsået. Og der lå kirken, en hyggelig gammel granitstenskirke som alle andre danske kirker fra Valdemarernes tid. Og lige foran, jo, det måtte da være skolen? Mon jeg nogen sinde skulle komme til at undervise børn der. Den så noget gråt i gråt ud, men svær, solid og rummelig.

Lige mod mig kom to unge piger, arm i arm og muntert smilende, som unge piger vel overalt i verden plejer en søndag formiddag i april, når solen skinner.

God dag! Kan I sige mig, hvor gårdejer Bertram Paulsen bor?

Ja, han bor i Vesterballe. Bare lige frem-

Øster Løgum første skole, eller rettere degnebolig, som så vidt vides blev opført i 1717. Den sydlige (den højre på billedet) del af degneboligen var oprindelig stald. Selve skolestuen fand-

*tes i en fløj til venstre for degneboligen. Hvor-
når denne er bygget, vides ikke, men den blev
revet ned i 1832, da skolen flyttedes fra kirke-
gårdens sydside til dens østside.*

ad, så er det den sidste gård på højre hånd. Der blev svaret højt og tydeligt på god Øster Løgum-dialekt. Først en tid efter fik jeg at vide, at de to unge piger var en datter af den snart bortdragende degn Markussen og hendes bedste veninde. Da fik jeg også at vide, at straks jeg var gået videre, begyndte de to at diskutere, om ikke den fremmede herre var den ny lærer, der skulle komme og se på embedet, og som alle folk i byen i disse dage talte så meget om.

Jo, det var den nye lærer, og han var altså kun 26. Men en ting havde han glemt: han virkede på alle fremmede som en 19-årig. Snart stod han i døren hos gdr. Bertram Paulsen og præsenterede sig som den lærer Kristensen, Bertram Paulsen havde skrevet brev til.

Om Bertram Paulsen i tankerne havde gjort sig noget billede af den nye unge mand, man ventede at se, ved jeg ikke,

men i hvert fald havde han ikke ventet sig en sådan knægt. Hans første udbrud var da også: De er ung, lærer Kristensen. Endnu mere forbavset blev han dog sikkert, da den unge mand rapt svarede: Ja, hvis det er den eneste fejl, jeg har, så vil den jo dog rette sig med årene.

Ja-h, ja-a – ja, det kan man sige. Værsgo, kom indenfor og lad os snakke sammen. Og Bertram Paulsen kom til at le noget så hjerteligt, som netop den mand kunne le en enkelt gang. Snart sad vi i hver sin »Bovstol«, gamle sønderjyske lænestole, på hver sin side af bordet i en fornøjelig og tvangfri samtale. Derimod ved jeg, at jeg ligefrem måbede indvendig over at sidde over for en sønderjysk bondemand, antagelig i ca. 50-års alderen og så møde en så indgående viden om alle danske forhold: ikke alene om politiske og økonomiske, men også om danske digtere, malere, skuespillere osv.

Jeg var så sandt ikke kommet til Sønderjylland med den opfattelse, at sønderjyderne var en slags undermålere, hvad viden om Danmark angik, men her måtte jeg måbe og tænke: Mon vi kunne finde en eneste jyde mellem Kongeå og Skagen, der kunne slå denne rekord. Samtalen gik altså livligt et par timer. Klokkeren var over et, og jeg, der ikke havde fået mad siden Kolding, var efterhånden ved at føle mig godt sulten, da Bertram Paulsen spurgte, om jeg nu kunne blive nogle dage, så jeg kunne komme rundt og tale med folk her? Jeg måtte svare, at det desværre var umuligt. Jeg skal nødvendigvis hjem i morgen og have min klasse færdig til eksamen på onsdag. Det var planlagt, før jeg modtog Deres brev, og derfor måtte jeg rejse nu straks eller vente et par uger.

Det var sandelig værre, sagde Bertram Paulsen, men så får vi jo travlt i eftermiddag. Så skal vi jo have en hel masse ordnet. Men kan De så da deltage i et skolerådsmøde f. eks. kl. 7? Ja, det kunne jeg.

Så blev der spist middagsmad. Derefter så jeg skolen, lejligheden og lidt af byen. Jeg fik også tid at aflevere en privat hilsen fra lærer Kjær, der først havde fået stillingen tilbudt til dennes private bekendte i byen. Og Bertram Paulsen sendte en dreng af sted rundt med indbydelser til samtlige skolerådsmedlemmer til møde med en ny lærer kl. 7 og selv gik han hen og talte med formanden for skolerådet, kommuneforstander Hans Schmidt, der egentlig var formand, men i denne overgangstid var så optaget af andet arbejde, at han havde fået Paulsen til at tage sig af skolevæsenet.

En meget ung lærer

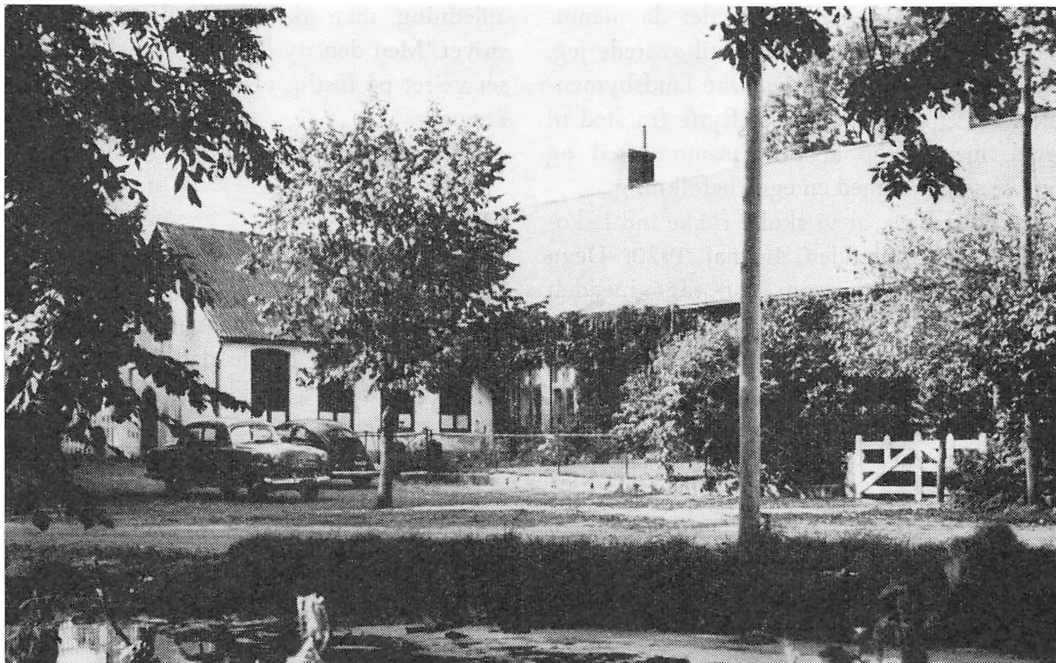
Kl. 7 var skolerådet samlet. Man kiggede noget på den nye lærer og degn. En ung mand havde de alle ønsket, også en, der agtede at blive i embedet, men en sådan knægt havde dog næppe en eneste tænkt

sig som sognets degn. Og så som efterfølger for den stoute og værdige degn Markusen.

Endnu værre blev det, da mødet kort efter begyndte, og jeg sagde: Før vi begynder på nogen egentlig forhandling vil jeg gerne gøre opmærksom på, at jeg ikke kan tysk, og jeg er ikke god til at synge. Formanden, en gammel øvet og trænet kommunalmand, vant til at lede forhandlinger, svarede straks: Tysk betyder nu slet intet. Her taler alle dansk, og der skal ikke undervises på tysk. Værre er det jo med sangen, men hvordan er det, i Danmark, plejer man ikke der både at have en organist og en kirkesanger. Jeg svarede: Jo, det har man alle steder, hvor der er to lærere i distriktet. Formanden: Jamen, så vil det jo også blive sådan her, så snart vi rigtig kommer ind under dansk lovgivning. Så ordner det sig jo nok. Men hvordan er det: De er jo da eneste lærer, der hvor De er? Ja, men der er en ældre lærer ved hovedskolen i sognet, og han er kirkesanger, eller degn ville man måske sige her. Formanden: Men kirkeorgel, det kan De nok spille? Ja, jeg har spillet kirkeorgel i tre år, og De vil også blandt mine anbefalinger finde en udtalelse fra den præst, hvor jeg først spillede. Formanden: Hvad har De tænkt, De skulle have i løn? Jeg mente, at jeg skulle have nøjagtig det samme, som jeg hidtil havde fået. Formanden: Ja, det kan ingen sige noget til. Men det bliver jo lidt vanskeligt her, for vi har jo ingen kroner, og kronemønten er jo ikke indført her endnu, hvortil jeg svarede, at vi havde lidt reservefond, så vi godt kunne vedtage, at vi intet fik udbetalt f. eks. de første tre måneder, og så var kronemønten jo sikkert for længst indført over hele linien.

Vi prøver!

Der blev en lille pause. Folk så på hinanden og så på mig. Ingen turde rigtig sige

Øster Løgum skole i 1920. Skolen blev opført i 1832 som afløser for den gamle degnebolig, der var kasseret. Den nye skole og skolestue lå øst for kirkegården. Ca. 1880 byggede man endnu en skolestue til, »æ lill' skole«; den blev bygget vinkelret mod syd fra hovedbygningen.

Til Øster Løgum skoledistrikt hørte Øster Løgum byjorder, Øster Løgum Østermark (ev. Østerhede), Nørrehede samt Hejselbjerg (to gårde), Andholm og Lerskov (to gårde og en mindre ejendom).

noget, for jeg så virkelig for ung og for drenget ud. Jeg kender ikke de sønderjyske forhold, men har altid ønsket at lære dem at kende. Hvis jeg nu kommer hened i tre måneder, så lærer De mig at kende, og jeg lærer forholdene at kende her. Går det så ikke godt, ja så kan jeg rejse tilbage til mit embede, hvor jeg har fået lov til at holde vikar i tre måneder for at prøve at være i Sønderjylland. Det eneste, der tabes ved det, er at De har prøvet at have en lærer nordfra, og det er ikke gået efter ønske. Alle åndede befriet op. Formanden sagde med glæde i stemmen. Ja så, så kan jeg vist godt skrive i protokollen, at vi enstemmigt har antaget lærer Kristensen til lærer og degn, foreløbig for tre måneder. De andre medlemmer nikkede stiltiende. Proto-

kollen blev skrevet (på tysk), alle, også jeg, skrev under, og dermed var den højtidelige del af mødet forbi. Man fortsatte dog et par timer i almindelig tvangfri samtale. Denne samtale blev både hyggelig og fornøjelig, og jeg lærte allerede den aften en hel del om sønderjydernes synspunkter.

Vi er landsbymennesker

Blandt andet fortalte jeg efter opfordring om forholdene ved skolen, jeg kom fra, om skolestuerne, lejligheden, haven, og lagde ikke skjul på, at vi var godt tilfredse, hvor vi var, så når vi søgte embede her, var det udelukkende på grund af vore barndoms- og ungdomsinteresser for de sønderjyske forhold. Bertram Paulsen afbrød: Men hvis

det nu går godt her, så er det da meningen, I bliver her hos os? Dertil svarede jeg, at både min kone og jeg var landsbymennesker. Vi ønskede ikke at flytte fra sted til sted, men netop at blive samme sted og vokse sammen med en egns befolkning.

Aftalen blev, at vi skulle rykke ind i skolen med familie den 4. maj 1920. Degn Markussen havde som før sagt meddelt skolerådet, at han forlod Øster Løgum senest den 1. maj, og jeg mente, at selv om jeg var komplet uskyldig, aldrig havde set degn Markussen før og aldrig havde haft forbindelse med Øster Løgum, før jeg modtog skolerådets brev og indbydelse, så ville han let komme til at føle mig som den, der kom og fortrængte ham. Derfor syntes jeg, at han så vidt muligt skulle være fri for at se mig og tale venligt eller uvenligt med mig.

En stormende velkomst

Derfor blev 4. maj fastsat som tiltrædelsesdag.

Dagen kom. Nu var alle papirerne bragt i orden, og jeg kom med kone, et otte måneder gammelt barn og en 15-årig barnepige med toget til Hovslund station. Men den gang så der slet ikke ud som nu ved Hovslund station. Der var ikke nær så mange huse, og der var næsten ikke et træ. Derimod var det en forrygende nordveststorm. Sandet føg i en tæt sky omkring stationsbygningen, tværs over banesporet og langs med vejen til Øster Løgum. Og stationsbygningen, stationskroen, husene ved siden af, hvor trængte her dog til maling, kitning, kort sagt vedligeholdelse overalt. Men værst var dog sandstormen. Endnu 50 år efter mindes vi klart den sandstorm, Hovslund station modtog os med. Sandet piske-ede ind under barnets tøj, ind ved halsen, i håret, alle vegne.

Foran stationen holdt Bertram Paulsen i den fine phaeton, der var pudset i dagens

anledning, men ak! nu så tilsandet og tilstøvet. Men den ny lærerfamilie skulle uanset vejret på festlig vis holde indtog i Øster Løgum.

Intet husly

Vi blev imidlertid mødt med den første jobpost: Degn Markussen er endnu ikke rejst, så I kan ikke flytte ind i skolen. Hvordan det? Vi havde da givet fire dage at løbe på, for at vi ikke skulle komme til at genere hinanden.

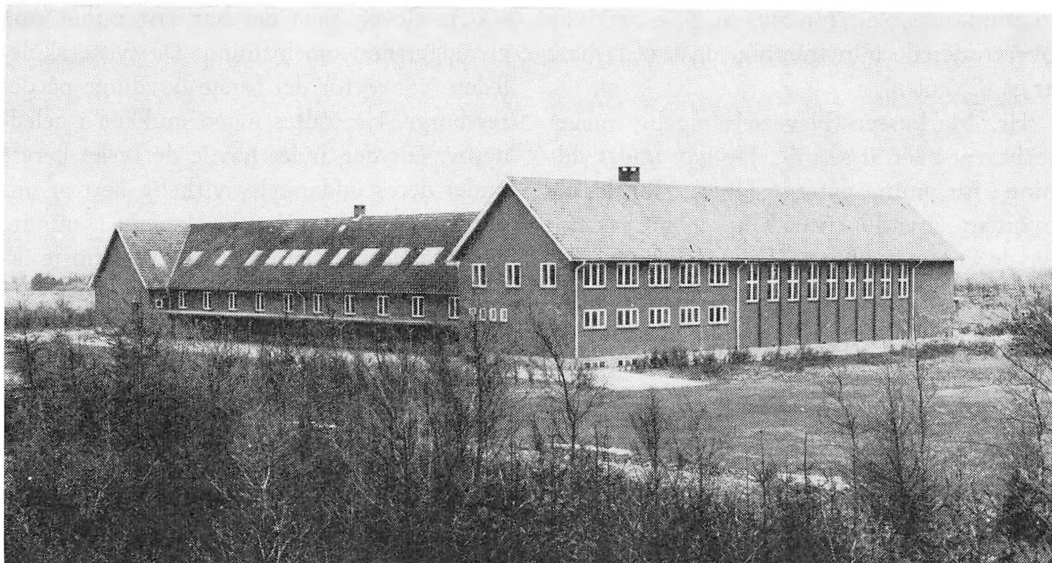
Ja, Markussen er vist uskyldig, sagde Paulsen. Det har været så vanskeligt for ham at få en flyttevogn. Der er så mange, der rejser sydpå i disse dage, og toggangen er så unormal, at man næsten ikke kan beregne noget som helst. Men i morgen tidlig skulle hans flyttevogn komme, og torsdag eller fredag skulle I kunne rykke ind i skolen. Indtil da kan I bo hos Christian Morthorst. Der er plads nok, så det skal nok gå.

Christian Morthorst var medlem af skolerådet, og jeg kendte ham fra mit første besøg i byen. Slægten var indvandret syd fra, men var nu udpræget dansksindet. Fru Morthorst var født og opvokset på Fyn, og ægteparret havde fire børn, hvoraf endnu ingen havde gået i skole, skønt den ældste havde været skolepligtig i over et år; forældrene havde undladt at sende den ældste i tysk skole, og myndighederne havde lukket øjnene.

I dette hjem var vi absolut i gode hænder og blev modtaget med den største hjertelighed.

Gå om og hils på præsten!

Den første morgen ved kaffebordet sagde Morthorst: Hvis jeg må give dig et godt råd, så skal du nu, så snart vi er færdige med kaffen, gå om og hils på præsten. Manden er tysk, men han vil gerne være

Omkring 1950 begyndte man at overveje opførelsen af en fællesskole for Øster Løgum vester-sogn, og i 1955 kunne man tage denne skole i

brug. Samtidig blev de små skoler i Øster Løgum, Rugbjerg, Nr. Hjarup samt i Hovslund nedlagt.

elskværdig og skal nok tage godt imod dig. Han taler dansk, men noget gebrokkent. Han er af en gammel kaptajnslæggt på Føhr. Han har en vanskabt hånd, og derfor blev han ikke skibskaptajn, men præst. Der er ingen tvivl om, at vi ved genforeningen får en ny dansk præst, men foreløbig har vi altså ham her.

Jeg fulgte selvfølgelig det gode råd og gik sporenstregs hen for at hilse på pastor Friedrichsen.

Som Morthorst havde forudsagt, blev jeg modtaget med største elskværdighed: Hvad for noget, er De den nye lærer? Og De er allerede kommet, og degn Markussen er ikke rejst endnu.

Nej, det hører jeg. Men skolerådet mente, at hr. Markussen ville rejse senest den 1. og aftalte derfor med mig at komme den 4.

Pastor Fr.: Ja, nu godt med det. Det ordner sig nok. Kan De spille kirkeorgel? (Der var megen tvivl i præstens stemme).

Jeg svarede, at jeg i hvert fald havde

spillet kirkeorgel i tre år, der hvor jeg kom fra, så jeg håbede, det også gik her.

Og sig goddag til den gamle lærer

Hvortil pastor Friedrichsen bemærkede: Ja, så skal det nok gå. Nu prøver vi på søndag. De kan få salmenumrene fredag aften. Selvfølgelig skal der en tilvæning til. Men må jeg nu give Dem et godt råd: Nu går De lige herfra over til hr. Markussen og beder ham om at gå med Dem op i kirken til orgelet og der sætte Dem ind i brugen af det, noderne osv., og så vise Dem skolens bøger og brugen af dem. Jeg protesterede svagt: Hr. Markussen skulle jo pakke. Hans flyttevogn stod for døren. Han var sikkert meget optaget. Jeg fandt nok ud af det osv., men der hjalp ingen kære mor. Ville jeg ikke være meget uhøflig over for præsten, første gang jeg så ham, måtte jeg love ham at gå til hr. Markussen og få de efter præstens mening absolut nødvendige

instruktioner. Jeg forstod, at præsten ikke overvurderede min træning, og lovede ham at gå til skolen.

Hr. Markussen blev selvfølgelig meget forbavset over at se mig. Jeg gav undskyldning for min påtrængenhed, forklarede hvordan situationen lå, og at vi bestemt havde ventet, at hr. og fru Markussen allerede havde forladt byen, så vor ankomst ikke skulle genere dem. Nu kom jeg kun, fordi præsten så indtrængende havde bedt mig derom. Nå ham, udbrød hr. Markussen med noget hån i stemmen, ja, han har hverken begreb om orgel eller noder. Men nu skal jeg alligevel gå med Dem op i kirken og vise Dem orgelet.

Jeg fik en kort instruktion vedrørende orgelet, kirkebøgerne, skolens protokoller osv. Det hele varede næppe et kvarter, og når jeg i det hele taget fortæller det, er det for at få lejlighed til at fortælle det efterfølgende:

Et hjerteligt ønske

Da jeg i entreen takkede hr. Markussen for hans hjælpsomhed og ville sige farvel og ønske god rejse, kom fru Markussen ud fra stuen. Hun hilste, spurgte om jeg var gift og havde børn. Ja, jeg havde kone og en lille pige på otte måneder. Da udbrød fru Markussen: Så hils Deres kone fra mig og sig, at jeg ønsker Dem alle lige så mange gode dage i Øster Løgum, som vi har haft. Jeg blev dybt rørt over denne hilsen og har siden altid tænkt på fru Markussen med megen medfølelse. Lærerpæret havde mistet deres eneste søn i krigen, og trods deres tyske sindelag havde de ikke lagt skjul på, at de gerne ville have fortsat i Øster Løgum under de nye danske forhold.

Fredag den 7. maj 1920 begyndte jeg at undervise på dansk i Øster Løgum skole, og hvordan gik så det? Ja, set fra min side gik det udmærket, nærmest glimrende. Set fra elevernes side har det været mig umuligt at få klare udtalelser fra de daværende

ældste elever, men det har vist virket som en noget mat omskiftning. De tyske skoleledere var jo for det første høvdinge på deres borge. Her tålte ingen mukken i geledderne. For det andet havde de tyske lærere under deres uddannelse virkelig lært at undervise, hvad vi danske lærere i mindre grad havde haft lejlighed til. Man hørte ikke så sjældent i de første år en udtalelse som: De tyske lærere vidste ikke så meget som de danske, men de forstod bedre at bruge det, de vidste.

Orden i Øster Løgum skole

Mange danske lærere overtog skoler i Nordslesvig i en slem uorden: De tyske lærere havde været indkaldt, nabokolleger havde undervist nu og da. Mødrene havde ofte holdt de store børn hjemme for at hjælpe i bedriften i faderens fravær. Skolens disciplin var ødelagt, men eleverne var vant til at vise læreren den største respekt, så længe de kunne se ham.

Men alt dette gjaldt jo ikke for Øster Løgum. Degn Markussen var ved krigsudbruddet over krigstjenestealderen, så han havde siddet støt på sin skoles kateder. Disciplinen var helt i orden. Børnene efter forholdene vel underviste, men altså på tysk. En del af børnene havde fået to timers ugentlig religionsundervisning på dansk, og børnene fra de særlig udprægede danske hjem var blevet konfirmeret på dansk, så der var hvert år blevet afholdt konfirmation både på dansk og tysk.

Nu stod der altså foran børnene en dansk lærer, der i forhold til den myndige og værdige degn Markussen måtte virke meget ung. Jeg var vant til at være kammerat med mine elever både i og uden for skoletimerne, en indstilling, der var helt fremmed for den tyske skole. Og jeg var ikke så lidt af en Kold-Grundtvigsk lærertype, der gerne ville fortælle meget og eksaminere lidt.

Dertil kom, at danske skolebøger var meget vanskelige at opdrive. De ganske få lærere, der på det tidspunkt var kommet til Sønderjylland, brugte alle mulige kneb for at fremskaffe skolebøger til undervisningsbrug. Det lykkedes mig ved henvendelse direkte til forskellige forlag at få fat i et sæt danske læsebøger, et sæt regnebøger og nogle bibelhistorier, og det måtte vi så klare os med i de første to-tre måneder.

Modtagelse

Den stedlige befolkning tog mod den nye lærerfamilie med den største elskværdighed. Det gjaldt alle, både små og store, både danske og tyske. Selvfølgelig var vi noget spændte på, hvordan de tysksindede hjem, der jo havde været kede af at se min forgænger forlade egnen, ville tage imod os. Allerede den første eller anden morgen, efter at vi var flyttet ind i skolen, kom vore nærmeste naboer, mand og hustru, over til os i haven og sagde, at de altid havde haft et godt naboforhold til familien i skolen, og det håbede de måtte fortsætte også nu, der var rykket nye folk ind i skolen, og de ville gerne byde os velkommen til byen. Selvfølgelig takkede vi og skyndte os at forsikre, at vi gerne ville have det bedst mulige forhold til alle i skolekredsen, og at vi hidtil havde været vant til et godt og behageligt naboforhold. Disse naboer blev regnet for at være udpræget tyske og udpræget indre-missionsfolk. De var i hvert fald udpræget elskværdige og hjælpsomme mennesker. Kunne de gøre os en tjeneste eller blot vise os en venlighed, ja, så glemte de det aldrig, og det gode forhold er fortsat indtil dagen i dag.

Men hjemmene, tysksindede som dansksindede, velhavere som mindrebemidlede, missionsfolk som mindre kirkeligt interesserede, alle tog de med den største elskværdighed mod det nye, danske lærerpar, der som før nævnt kun var antaget på prøve,

foreløbig endda kun for tre måneder. Vi voksede hurtigt fast til egnen, følte os som hjemme blandt børnenes forældre.

Glædestårer

Begivenhederne gik slag i slag. Den 5. maj kom de danske soldater og besatte Sønderjylland. Hertil knytter sig også et minde, som jeg synes bør bevares. Jeg var med i den skare af egnens folk, som modtog de danske soldater. Skibet lagde til ved kajen, og borgmester Fink trådte frem og bød de danske soldater velkommen til Aabenrå. Kaptajnen takkede på soldaternes vegne. Skråt bag mig stod en gammel Øster Løgum-bo, hvidskægget, vist tre alen høj. Han græd, så tårerne løb ham ned ad de rynkede kinder og forsvandt i det hvide fuldskæg. Det var glædestårer, takketårer. Da han kort efter mødte en jævnaldrende bekendt, hilste de rørt på hinanden og udbrød grædende: Tænk, at det virkelig skulle ske, at Sønderjylland blev besat af danske soldater, og at vi fik lov at opleve det!

Så kom 20. maj med dansk mønt og fulde butikker. Damerne strømmede »til staj« for at købe nyt tøj til kjoler og til børnene. Tænk, at man nu kunne få det og selv kunne betale med kroner.

Derefter fulgte selve genforeningsfesten 9.–10.–11. juli, tre dage i træk. Første dag gudstjeneste i alle kirker, fest i alle forsamlingshuse og mange krosale. Først foredrag, derpå kaffebord med lokale taler og afslutning med dans, adskillige steder til den lyse morgen. Anden dag kongens ridt på den hvide hest over grænsen og ind i det genvundne land med stor modtagelse i Haderslev og Aabenrå. Og tredie dag den store folkefest på Dybbøl.

Men så kom igen arbejdsdagene i mark og eng, i skole og hjem.

Og en dag først i august første valgdag efter dansk lovgivning. Der skulle vælges en skolekommission på fem medlemmer for

hver skole. Det var disse skolekommissioner, der fik ansvaret for ansættelsen af lærere i samtlige lærerembeder i Sønderjylland.

Hidtil var der drit-drat kommet nye lærere til, hvor de foregående enten var faldet i krigen eller rejst syd på, men alle steder kun foreløbigt, indtil der kunne ansættes efter dansk lov.

Prøvetiden endt

I Øster Løgum havde man jo altså haft en dansk lærer på prøve fra 4. maj. Skulle han blive og fast ansættes for den kommende tid, eller skulle der antages en ny og ældre mand. Det blev den nyvalgte skolekommissions første opgave at afgøre dette.

Allerede dagen før valget henvendte læ-

rerer sig til den mand, man regnede med ville blive formand for den nye kommission, og bad ham om at foranledige, at den nyvalgte kommission snarest belejligt tog stilling til læreransættelsen. Ja, hos os er det jo da kun en formssag, I bliver da her, svarede Christian Morthorst. Ja tak, det vil vi da gerne, men det bliver jo den ny kommission, der skal tage stilling dertil. Mødet blev afholdt, og Christian Morthorst kunne dagen efter meddele mig, at han var blevet valgt til formand, og at samtlige medlemmer uden diskussion havde vedtaget enstemmigt at indstille mig som nr. 1 til det embede, jeg nu havde varetaget i tre måneder.

Dermed var den spænding udløst, og min kone og jeg kunne glade og tilfredse rejse på sommerferie.

Boganmeldelser

Regenburg, lærerne og sprogreskripterne

Den historieinteresserede sønderjyde – også den, som producerer et og andet – må i vore dage være forberedt på store chok. Sådan gik det allerede for en menneskealder siden vor gamle formand i Historisk Samfund amtslæge Lausten-Thomsen. Han fulgtes en dag ad H. P. Hanssensgade i Åbenrå med en ung københavner, som lige havde taget juridisk embedseksamen, og han spørger så amtslægen: Hvem er denne H. P. Hanssen? »Jeg fik et chok ved dette spørgsmål,« fortalte L.-Th. senere dybt rystet. Det var for en menneskealder siden. Hvad så i dag, hvor historieundervisningen er ved at være et ukendt begreb i folkeskolen, og resultatet af undervisningen derfor nærmer sig et

nul. Hvad vil mange i dag stille op med et begreb som sprogreskripterne eller navne som Tillisch og Regenburg? Forfatteren springer lige ud i problemerne med sætningen: Sprogreskripterne af 1851 var skrivebordsarbejde. Det er så sandt, som det er sagt, men hvorfor udkom de? »De stod i skarp modsætning til den afdøde konges politik, og deres udstedelse var et skæbnesvangert og vidtrækkende skridt,« har A. D. Jørgensen sagt. En nærmere redegørelse for forholdene, for baggrunden, havde vel været på sin plads. Det behøves selvfølgelig ikke, når der skrives for fagfolk, men når det er forlaget Scandia, som udgiver bogen, er den vel bestemt for læsere i det brede lag.

Sydslæsigerne blev ikke spurgt, men befolkningen blev tvunget ind under de nye bestemmelser, og uviljen mod denne fremgangsmåde – nu efter en treårig blodig krig – voksede til et lidenskabeligt had. Sprogreskripterne blev for den til en straf, selv i sogne, hvor den meget vel kunne forsvares.

Sprogreskripterne stod i skarp modsætning til den afdøde konges testamente: Ved større frihed at drage Sønderjylland nordpå, ved en retfærdig håndhævelse af begge nationaliteters ret at søge at forsone dem med hinanden. Christian VIII var bundet ved mange og vigtige hensyn til sine andre undersåtter og statsformål, og af naturen var han som følge af sin høje dannelse en hensynsfuld mand. Det gjaldt også for ham om at gennemføre danskhedens sag i Sønderjylland, men uden afgørende brud med monarkiets tyske indbyggere. Disse skulle lære at indse, at det danske sprog havde en naturlig ret, som kunne gøres gældende uden at berøve dem noget af deres ret. Kongen havde mange modspillere, ikke kun i København, også i Sønderjylland. En af dem (L. Skau) optrådte nærmest frækt over for kongen, men kongen nøjedes med at sige til ham: Vær De glad for, at De har en nådig konge! Nu så længe efter kan der næppe herske tvivl om, at hvis ikke kongen var død i en forholdsvis ung alder, havde vi ikke fået de to krige, heller ingen sprogreskripter, heller ingen statsgrænse ved Kongeåen. Ved kongens død sank også en langsigtet politik i graven, som fri for illusioner så realiteterne i øjnene. Nu rykkede de folkevalgte frem. Nu skulle der ske noget! Det førte i første omgang til treårskrigen, som vel endte med en militær sejr, men dog samtidig var et politisk nederlag, idet Danmark måtte forpligte sig til – under pres fra stormagterne – ikke at knytte Slesvig nærmere til kongeriget end til Holsten. Den nye grundlov fik altså ingen virkning i Slesvig.

Uden hensyn til de givne betingelser, uden forståelse for Europas faktiske magtfordeling fulgte man en politik, som måtte ende i en katastrofe. Sprogreskripterne og Novemberforfatningen er stationer på denne vej. Enhver måtte kunne se faren for en senere reaktion, hver gang et nyt skridt blev taget. Den omtaltes fra mange sider, og enkelte betydelige personligheder i dattidens Danmark advarede imod dem – uden at

man fra politisk side rørte en hånd for at imødegå den. Fejlene blev ufravigelig fastholdt, skønt både England og Rusland ønskede en forsonlig politik.

At dette kapitel mangler i bogen, vil forfatteren formodentlig begrunde med, at bogen ikke handler om den slags, men – som dens titel lyder – om lærerne under sprogreskripterne. Vel, men også skolen var, sammen med kirken, brikker i det store spil, og dens lærere blev sammen med præsterne sat på rene uriasposter.

★

Fhv. skoleinspektør L. S. Ravns bog *Lærerne under Sprogreskripterne, 1851–64*, er et velskrevet og dygtigt arbejde og et godt supplement til overarkivar Holger Hjelholts disputats (1923) *Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig mellem Krigene (1850–64)*. Hjelholt har en gang for alle skrevet om emnet, men det kan siges, at skolelærernes arbejde og skæbne er mindst omtalt i dette hovedværk. Ravns tillæg er derfor velkomment. Bogen er resultatet af et stort arbejde, en mængde arkivalier af forskellige slags er set igennem og excerperet. Kun den, der selv har benyttet en del af disse kilder, kan få et indtryk af, hvor majsommeligt og omhyggeligt det er foretaget. Forfatteren har den store fordel frem for mange andre, at han kan tysk til fuldkommenhed og kan læse gotisk skrift; det er der ikke mange lærere, der kan mere. Og hertil kommer, som noget væsentligt, at Ravn har inddraget de sydslesvigske skolekroniker (*Schulchronik*) i undersøgelsen, har opsøgt skole efter skole i hele området, også for at få udført xeroxaftryk (nu i landsarkivet). Hver skole havde sin kronik, og da de er anlagt i den danske tid og derfor delvis ført på dansk, har de haft en krank skæbne. De senere lærere har ikke kunnet læse dem og har anset dem for overflødige, også under de kaotiske forhold i 1945 og følgende år er mange af disse ikke uvigtige arkivalier forsvundet. Det gælder i øvrigt også for Nordslesvig. Her gjaldt det omvendte forhold, men ikke mindst i de senere år, da de mange små skoler forsvinder, er den slags gamle ting blevet brændt eller kørt i en mergelgrav. Men Ravn har altså søgt at redde det, som endnu er bevaret i Sydslæsivig. Som gammel tyskkuddannet lærer har det ikke

voldt forfatteren vanskeligheder ved indsamlingen af materialet. Kommende historikere vil sikkert siden sende ham en venlig tanke. Også en anmelder af hans bog kan føle trang til at overrække den gamle skoleinspektør roser

Efter et tilbageblik over den slesvigholstenske skolelov af 1814 (Adlers værk), der var skolens grundlov og i øvrigt fik en meget lang levetid, følger en redegørelse for den skæbnesvangre lov: Sprogreskripterne. Hidtil havde skolesproget været tysk overalt, hvor kirkesproget var det, kun i Nordslesvig (÷ Bov, Ubjerg og Tønder) var dansk enerådende, dog med det store forbehold, at man endnu i 1840'erne her og der lod børnene lære at regne efter hamborgske regnebøger. Næsten alle skoler var enklassede, ofte med en stor klassekvotient, op til 100 børn. Soggenes degneskoler var de førende og deres lærere de højst lønnede.

Længere nede på rangstigen stod distriktskolelærerne ude i landsbyerne, og endelig var der biskolerne for endnu mindre områder. Her var skolelærerens løn rent ud sagt elendig, men man må dog i vore dage – ved sammenligning – tage i betragtning, at man dengang ingen trækprocent kendte og knap nok begrebet skat. Endnu i 1840'erne var en ikke ubetydelig del af lærerne autodidakter, ikke-seminarister, men selvlærte mænd. De synes at have gjort ganske god fyldest, enkelte af dem udgav endog en skolebog (Kallesen i Bolderslev o. fl.). Men de fleste var seminarister fra et eller andet seminarium, flest kom fra Tønder og Kiel, som begge var tysksprogede anstalter. I Sydslesvig var der ca. 70 sådanne, men 20 havde været på danske seminarier, fortrinsvis Skårup. Næsten alle var fødte Slesvigere, mange stammede fra Nordslesvig. Alle de andre havde gået i tyske skoler og savnede derfor kendskab til dansk, nogle forstod end ikke sproget. Sådan var det personale, Danmark overtog i 1851, da sprogreskripterne trådte i kraft.

Selvfølgelig var der en nøje forbindelse mellem kirke og skole. Sognepræsten var skoleinspektør for sit sogns skoler. Kirkevisitatoriet (amtmand og provst) ansatte lærerne, superintendent, amtmand og provst holdt jævnlig visitatser efter en bestemt turnus, og herfra stammer de mange oplysninger om skolerne og deres lærere, som forfatteren har fremdraget.

For de nye præster, som kom fra Danmark efter krigen, var det at være skoleinspektør en stor plage, da det i mange tilfælde – særlig i Angel – hindrede dem i deres egentlige gerning.

Da treårskrigen var forbi, lignede Slesvig mest et herreløst land. De to udenlandske og det danske medlem af bestyrelseskommissionen trak sig tilbage, og hvad så? Det gamle hertugdømme var en del af Danmark – og dog udenfor. Den nye grundlov gjaldt ikke her, hvor man kun havde de gamle rådgivende stænderforsamlinger. Enevoldskongens gamle magtbeføjelser gjaldt faktisk stadig her. Og havde man nu haft Christian VIII og havde kunnet drage nytte af hans erfaring og statsmandsevne. Men man havde kun hans søn, og han var alt andet end egnet til at være regent. I hans navn udnævntes F. F. Tillisch til overordentlig regeringskommissær, og man gav ham beføjelse til at foretage alle fornødne foranstaltninger, herunder suspension af alle de embedsmænd, han ikke mente at kunne beholde i deres stillinger. I deres sted stod kun nye og uprøvede mænd, ofte med yderst ringe kendskab til de slesvigske forhold, til hans rådighed. Her var ellers brug for mænd med indgående kendskab til de historiske og aktuelle forhold for at kunne handle klogt, og som navnlig var i besiddelse af en nøgtern vurdering af en nyordning, der ville bryde med traditionen og med religiøse og nationale følelser hos en udpræget konservativ indstillet landbefolkning, tilmed da denne for en stor dels vedkommende stod fjendtlig over for alt dansk efter en blodig broderkrig.

Tillisch udnævnte en ung jurist, A. Regenburger, til sin førstemand, fra 1852 tillige departementschef for kirke- og undervisningsvæsenet i hertugdømmet Slesvig. Skønt Regenburger var født i Åbenrå – men opdraget i København og på Sorø Akademi – savnede han, hvad han blødt indrømmer, ethvert kendskab til kirke- og skoleforhold i den landsdel, han nu skulle regere. Det var ikke meget betryggende. Men Regenburger var både en højtbegavet mand og glødende patriot af nationalt-liberalt tilsnit, dog ung og uerfaren og uden større sans for nødvendige overvejelser. Hans gamle lærer på Sorø Akademi, C. F. Wegener, skrev til ham: Dage som disse kommer ikke igen! Brug dem!! Og R. svarede frejdigt: Vil man give mig frie Hænder,

Magt og Penge, vil jeg nok forpligte mig til at danisere hele Angel, lige til Slien og Landet til Treia, maaske Haddeby med. Frie hænder fik han, også magt, derimod kneb det med pengene. Men penge havde dog næppe været til stor nytte. Alt kan ikke fås for penge i denne verden.

Og så kom sprogreskripterne. I Nordslesvig skete der ikke store forandringer, her var dansk jo så godt som enerådende i skole og kirke. Men over halvdelen af alle præster blev afskediget. Mellem- og Sydslesvig skulle nu vindes for Danmark og det danske sprog genindsættes i sin historiske ret. At det var for sent og opgaven nu uløselig, indså man ikke, skønt mange kendte personligheder i datidens Danmark advarede imod sprogreskripterne. Det var let nok at udforme planerne på papiret. Men ...

Den sydlige del af det gamle hertugdømme lod man – foreløbig – ude af betragtning. Sprogreskripterne skulle kun være gældende i det område, hvor dansk endnu var i levende brug. Men man trak grænserne for det (mod syd) halvt i blinde; thi mens sogne umiddelbart syd for Tønder (Rødenæs, Nykirke og Klangsbøl) beholdt tysk kirke- og skolesprog, tog man i Gottorp-Hütten og Husum amter sogne med, hvor dansk var uddødt eller i bedste fald døende. Bogen har et udmærket kort, som viser området.

Forinden havde Regenburg indhentet kirkevisitatorernes bemærkninger, dog uden at tage videre hensyn til de svar, som indløb, og som næsten alle tilrådede at fare med lempe. Man kan godt begynde med dansk undervisning i skolerne, også med en enkelt dansk gudstjeneste om måneden, men ikke mere, thi selv hvor befolkningen forstår dansk, regner de dog tysk for »det hellige sprog«. Provst Plum i Husum (nyansat) fandt det ikke tilrådeligt eller klogt at indføre det danske sprog i sogne, hvor det ikke mere var fremherskende folkesprog. Da hans betænkning blev fejlet af bordet, nedlagde han sit embede som provst. Der blev også anført andre vanskeligheder: hvorfra skal man få lærere, som i det hele taget kan undervise i dansk eller på dansk? Regenburg lod sig ikke vejlede af betæneligheder; kan lærerne ikke dansk, må de forflyttes eller have egnede hjælpelærere eller seminarister. Det sidste viste sig

siden at være en dårlig løsning (jfr. S. Løgum).

En ting havde man næppe regnet med: at befolkningens reaktion kom så hurtigt, og oppositionen voksede i styrke fra år til år. Og det gik herved også ud over lærerne. Det forekommer mig, at der fortælles for lidt om det i bogen. Det hører i hvert fald med til det kapitel i historien, som Ravn kalder Lærerne under Sprogreskripterne. Mens man – særlig i Angel – gjorde alt, hvad der står i menneskets magt for at gøre livet surt for de mange nye kongerigske præster – eller rettere kandidater – som kom hertil, synes man at have været noget mere medgørlig over for skolelærerne. Det skyldes sandsynligvis først og fremmest, at de fortrinsvis bestod af landets egne børn. Det kan desværre ikke siges om præsterne. Og hvorfor skulle Regenburg få så mange nye præster, om ikke fra Danmark? Men uheldigt var det, thi de var ganske ukendte med forholdene og optrådte ofte arrogant og ringeagtede befolkningen. Københavnerne var særlig ilde lidt, og man forstod ikke den københavnske dialekt. Noget kan der vel være om det.

Men også de danske lærere fik uviljen mod den nye kurs at føle. I Angel blev det snart almindeligt, at de mere velhavende tog deres børn ud af den offentlige skole for at sende dem til andre sogne med tyske skoler, eller man holdt huslærere og lærerinder, eller oprettede ligefrem i fællesskab en slags friskoler. Det var selvfølgelig utænkeligt, at Mellemslesvigs fattige hedeboender sendte deres børn i pension i andre sogne eller holdt huslærere, »omend de nærede ønske herom.« Der var ligefrem sogne i Angel, hvor kun de fattige børn sad tilbage. I Sørup skal der have været »Legio af Gouvernører og Gouvernanter« i virksomhed, som både underviste børn og ophidsede de voksne, og desuden var andre børn sendt i tyske skoler i andre sogne. »I hvert sogn sættes der nu skel mellem fattige og rige børn, dvs. mellem danske og tyske, thi de fattige børn er altid de danske, og derved bringes dansk endnu mere i foragt. Hvis ikke al undervisning skal gå over til private lærere og skoler« – skrev en præst – »bør alle andragender om antagelse af privatlærere afvises.« Men det sidste var nu ikke så lige til, skønt man selvfølgelig gjorde, hvad det var muligt for at standse denne uheldige udvikling.

Selv i det rent dansktalende lille Humtrup sogn var der ikke mindre end tre privatlærere i virksomhed. Der blev lagt sten på vejen overalt for at sabotere alt dansk arbejde.

Nu er det vanskeligt at sige, om de danske læreres arbejde under de usalige sprogløve lykkedes eller ikke. Forfatteren ser ret optimistisk på det og mener, at kildematerialet tillader en sådan bedømmelse. »Fra hjemmenes side mødte de (de rigtige skolelærere) kun ringe modstand, ikke sjældent velvilje.« Man får snarere det indtryk, at disse ord er sagt om deres antipoder, privatlærerne. »Den lange række af indberetninger og udtalelser af skolens mænd og deres tilsynsførende vidner klart om, at den danske lærer i et roligt tempo, men alligevel i et forholdsvist kort åremål havde fået et godt fodfæste i de blandede distrikters landsbyskoler. Hos ham herskede ikke den modløshed og bitterhed som hos præsterne. Kontakten med hjemmene var ved at blive etableret, og man tør påstå, at der i adskillige skoledistrikter var skabt gode betingelser for fremgang i sprogreformens ånd.«

Hvis denne bedømmelse af forholdene begrænses lokalt til nogle sogne på højderyggen og vesterude, kan den vel være rigtig nok, men skal den opfattes som gældende for hele sprogreskripterens område, vil mange sikkert stille sig meget tvivlende. For Angels vedkommende stod det ringere til i 1863, end da man begyndte. Der kan fremdrages belæg i snesevis fra Regenburgs arkiv og Hjelholts bog, som klart understreger det sidste. Lad mig nævne nogle: Privatskolerne trænger frem i sogn efter sogn. I hele Angel øges den nationale spænding fra år til år og en tilsvarende modstand mod de danske skoler. Alt må her drives frem ved Tvang (Gelting). Kun de fattige børn er nu tilbage til de danske skoler (Gundelsby). I Angels sydlige og østlige sogne antog forholdene en ligefrem uhyggelig karakter. Tilstanden forværrede sig, efter som tiden gik (Hjelholt). Om Sørup skriver Barfod til Regenburg: Jeg tror ikke mere, at nogen fremgang bliver synlig i denne generation. Vi går stadig tilbage, naturligvis! Det danske bibliotek benyttes nu kun af et eller to børn (Solt). Hvad der bygges op om dagen (i skolen), nedbrydes om aftenen (i hjemmene), og det påtvungne danske sprog bliver isoleret og frister en kummerlig tilværelse (en

lærer). Enigheden i sognet er ubrydelig, og den opvoksende slægt vil sjældent tale dansk med mig. Den vil blive en tætsluttet magt imod danskheden i den kommende generation. Osv.

Og hertil kommer, at man i Angel nu bevidst stiledede mod et sprogskitte. Målet var at få udryddet de sidste rester af det gamle danske folkemål. Tryk avler modtryk, og derfor forsvandt det gamle modersmål mere og mere i tiden op under 1864. »Tallet på familier med plattysk hjemmesprog er nu langt større, end da vi begyndte« (en præst).

Sprogreskripterne – også deres psykologiske virkning – satte den mellemslesvigske befolkning kniven på struben og tvang den til – ofte mod dens inderste ønske – at afgive kendelsen dansk eller tysk, og de valgte det sidste ... Fra dansk side kunne intet stilles op. Eftertiden viste, at dette valg var for bestandig.

★

To kapitler i bogen vil mange hyppigt vende tilbage til. Det ene bringer nyt kulturhistorisk stof, det andet tilføjer til sønderjysk personalhistorie. Skolebøgerne er en slags kulturdokumenter og fortæller om vort folks oplæring gennem tiderne. Noget er fremdraget for Nordslesvigs vedkommende, her i bogen får man nu oplysninger om hele det sydslesvigske materiale. Det adskiller sig ikke så meget fra det første, thi også i Nordslesvig var tyske fibler og regnebøger i brug til langt op i 19. århundrede. Her præsenteres de alle i række og geled, da mange af dem forblev i brug også efter den sproglige omvæltning. Det var ikke blot nødvendigt mange steder, men det kneb også med at få de nye danske indført, kun under trusler lod forældrene sig bevæge til at købe dem. Vel stod der på papiret, at skolebøgerne skulle udleveres til lærerne uden udgift for hjemmene, men der var altid et *men* ved det, når det drejede sig om penge og udgifter. Derved kom lærerne ofte i en kedelig situation, når pengene for bøgerne skulle tvangsinddrives.

Det store afsnit om lærernes levnedsløb bringer selvfølgelig først og fremmest personalhistorisk stof, som mange vil være taknemmelige for at finde fremdraget her.

★

Bibliotekslektor Poul Kürstein, der tegner sig som bogens udgiver, fortjener sammen med forfatteren også en tak. I denne forbindelse tillige en forsinket tak for en trykt julehilsen, han for år tilbage sendte sine venner. I den stod nogle sætninger, som kaster et klarere og sandere lys over det mørke kapitel end alle indberetninger, klager, breve, petitioner, protester og hidsige ord i de larmende stænderforsamlinger etc.

Den gamle superintendent Godt var på visitats i et angelsk sogn, og efter sædvane stod sognets folk i smågrupper ude på kirkegården ventende på lejlighed til at få hilst på deres superintendent. Godt bemærkede, at nogle mænd talte dansk med hinanden og gik hen til dem, hilste dem med ordene: Naa, her i Angel tal Folk dansk enno. Det haj æ da it vint. Men det glæjer mæ rigtenok, for i det sproch kan æ aa tal med Dem. Her mødtes – i glædeligt gensyn – rinkenæsdansk med angelbodansk, nu under helt ændrede forhold ...

De var alle veteraner fra den nationale kamps dage. Godt var blevet afskediget som præst i Felsted, fik embede i Rhinprovinsen og vendte i 1864 tilbage til hjemstaven for at blive Slesvigs generalsuperintendent. De dansktalende bønder, han hilste på, havde ført kampen på hjemmefronten, ubønhørligt og konsekvent. Da

foregav de, at de ikke forstod dansk og besluttede sig til at tale plattysk med deres børn. Nu var sindene faldet til ro. Hos begge parter. Nu var de »unter sich«. Nu måtte hjertesproget komme til sin ret. Det glæjer mæ rigtenok, for i det sproch kan æ aa snakke med Dem, men det haj æ da it vint. Glade og helt kammeratlige fortsatte de så samtalen, indtil superintendenten skulle ind og holde sin prædiken, på det gamle, hellige kirkesprog. Sådan som præsten havde prædiket i århundreder før denne visitats. Kunne man da ikke have vundet disse mennesker for Danmark på en anden måde end at forsøge det med tvang? Den dårligste af alle veje at slå ind på i dette stolte land.

Vi sender til slut kong Christian VIII en taknemlig tanke og spørger: Hvordan havde udviklingen formet sig, og hvordan var Slesvigs fremtid blevet, hvis kongen ikke var død i 1848? Nu fik vi tre årstal brændt ind i sindet: 1848, 1864, 1920. Sandsynligvis skyldtes det, at denne store ener blandt vore konger døde så tidligt. Alt for tidligt.

Man noterer sig med glæde, at L. S. Ravn nævner hans navn to gange – med hæder – i bogen om sprogeskripterne og lærerne. Jeg har ment, at de to sætninger ikke bør stå alene. Derfor mine tilføjelser til indledning.

H. Hejselbjerg Paulsen.

LINNEMANN I DEN SØNDERJYSKE DEBAT

Willy-August Linnemann: »Sønderjyllands fremtid« – Essays (Gyldendal).

Det er rart at kunne fastslå i et historisk hefte, at når Willy-August Linnemann skriver *Sønderjylland*, mener han hele grænselandet mellem Kongeåen og Ejderen. I den almindelige geografiske og historiske begrebsforvirring omtales dette område ofte som Sønderjylland og Syd-slesvig. Forfatteren har selv boet både i Syd-slesvig og i Nordslesvig, så han er en ægte sønderjyde.

De, der har læst Willy-August Linnemanns hovedværker, Europafortællingerne og »Fabrikant«-romanrækken (skildret i S.M.s aprilnummer), vil opdage, at denne bog indeholder råstoffet og sprængstoffet i romanerne. For det, Linnemann hele tiden fortæller og fabulerer om, er »en by i fortid, nutid og fremtid«. Byen er

Flensborg. I forordet til »Sønderjyllands fremtid« hedder det, at »intet af de problemer, der omtales i denne artikelsamling, er blevet løst endnu, og de vil nok heller ikke blive det foreløbig.«

Det er ikke så mærkeligt. For når Linnemann skriver ønskeseddel, bruger han den brede pensel. I universitetsdebatten forkastede han både Haderslev og Esbjerg som hjemsted, men ville have det sønderjyske universitet anbragt helst på selve grænsen eller endnu sydligere. Og teaterkrisen i grænselandet foreslog han løst ved, at den danske stat oprettede et anneks eller en pendant til Det kgl. Teater i Flensborg.

Lad dette nu være vision eller forhammer, så viser tanken Linnemanns ønske om, at Danmark altid skal give det bedste af det bedste, når vi viser flaget i Syd-slesvig. Det kan man kalde kulturpolitik eller kulturoffensiv, og på dette område skal forfatteren tages helt bogstaveligt.

Han skrev i 1954, at hvis vi ikke kan overbevise sydslesvigerne om, at den danske kultur er den tyske overlegen, vil danskheden i Sydslesvig gå tilbage – »men ikke gå tilbage til mellemkrigsårenes lille mindretal; danskheden vil forsvinde helt, og i stedet vil der opstå et grænseløst had«.

Linnemann er dog klar over, at hverken en fordanskning eller en fortyskning af hele Sydover det mørke kapitel end alle indberetninger, slesvig nogensinde vil lykkes, og derfor mener han, at kulturarbejdet fra begge sider vil føre til, at slesvigerne med tiden bliver – ikke danske og ikke tyske, men *slesvigske*. Det er den idealtilstand, han skildrer i den romancyklus om byen ved grænsen, som forøges med et bind år for år, og som fører os længere og længere ud i fremtiden. Willy-August Linnemann er ikke gammeldags slesviger, snarere på sin vis den første end den sidste slesviger, men han har på sine mange rejser lært kulturblandingerne og

deres rigdom at kende. Det er den spansk-mauriske kultur, det er blandingen af vest og øst i Venedig og på Balkan, det er den norrøne kultur o.s.v. Linnemann mener f. eks., at dansk litteratur ikke var, hvad den er, hvis vi ikke kunne regne færøsk og islandsk med.

En bog, der strækker sig fra bidrag om sydslesvigerens genforeningshåb i efterkrigstiden til fællesmarkeds-debatten i dag vil naturligvis komme til at indeholde både gentagelser og meningsløsheder i argumentationen. Det er forfatteren opmærksom på, men han gør i en »kort bemærkning« i stedet for et forord opmærksom på, at han har villet medtage det hele, »naturligvis også antagelser, hvor jeg har set rigtige end de fleste«. Derfor er de gamle blade blevet til en frisk bog, en bog til medleven og modsigelse, men aldrig uvedkommende. At den går vældig op i Sønderjyllands fremtid, kan ingen bestride.

Eskild Bram.

RIBE AMT

I 1830 udkom en bog af C. Dalgas: »Ribe amt. Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers Tilstand i oekonomisk Henseende«. Den er nu blevet genudgivet af Historisk Samfund for Ribe amt i fotografisk genoptryk, en meget interessant bog, der også har lokal interesse for Nord-slesvig, idet Ribe amt dengang også omfattede enklaverne, således at bogen samtidig behandler den nordslesvigske vesteregn. Iøvrigt er den såkaldte melerede jurisdiktion, blandingen af de kongerigske enklaver med slesvigske område, en af de skader, forfatteren opholder sig ved, og som han foreslår afhjulpes ved at sammenlægge Sønderjylland og Nørrejylland til én provins, så toldgrænsen kan ophæves, smuglerierne afskaffes o.s.v., o.s.v.

Nogle småpluk kan måske give appetit på bogen:

I Ballum driver A. Brodersen og N. Gram handel på Island og har derfor indrettet en tørreanstalt, så de kan få kornet tørret inden afskibningen (side 130 og 147).

I Ribe er der en købmand, som driver handel med egeskibstømmer fra Gram skov og som dermed forsyner skibsbyggerne på Fanø. Blandt andet derfor har det ofte været på tale at gøre Ribe

å sejlbar, så man pr. båd kan hente tømmer og brændsel fra Gram, men hidtil er det blevet ved ønsket (side 136 og 144).

Trøjborg, hvor vist et par hundrede stude staldes årlig, udmærker sig ved mæskning ved hø og korn om vinteren på stald; samtlige her fedede stude går til Hamborg eller Altona – egentlig afgår transporter på 10–12, og rejsen tager 8 til 10 dage –, og studene fra Trøjborg koster gerne en halv snes daler crt. mere end andre (side 160).

I Ribe amt søger man at efterligne det såkaldte Christiansfeldertøj og afstriber til den ende hvergarnet med silke (side 189).

Mølletvangen sønden for Kongeåen, der forpligter beboerne til at søge en foreskrevet mølle, medfører, at der findes møllegæster, som har to mil til den pligtige mølle, medens de må køre andre møller forbi, som ikke ligger over en fjerdingvej fra deres hjem (side 222).

Forfatteren klager over vej-hoveriet, specielt for de veje, bønderne ikke selv har brug for, f. eks. chausseen mellem Ribe og Kolding, »en i sig selv ubetydelig communicationsvej, som, hvad passagen til Ribe angår, meget lidet afbenyttes af landboerne især på den jyske side, og til Kolding slet ikke af bønderne i det slesvig-

ske, fordi Kongeåen spærrer alle adgange dertil».

Ville man endelig have en chausse gennem Ribe amt, burde man ifølge Dalgas have valgt Hjerting (nær det nuværende Esbjerg) som endestation for på den måde at sætte Vesterhavet

i forbindelse med Østersøen, idet Hjerting er en fortrinlig ladeplads med en fremtid for sig, medens sejladsen til Ribe er for vanskelig og ubetydelig.

Det er ganske lærerigt at læse om langtidsplanlægningen dengang med nutidens viden.

bjs.

Der blev stillet nogle spørgsmål til Sønderjysk Månedsskrifts redaktion på årsmødet, som Historisk Samfund for Sønderjylland afholdt i Tønder den 28. maj 1972.

Lærer Helge Jacobsen, Haderslev, vil gerne vide, hvorfor vi anvender gammeldags trykkes teknik – offset er både pænere og billigere. At offset giver en smuk publikation kan vi ikke være uenige om, men desværre skal vi op på 15.000–20.000 abonnenter, før det kan betale sig, og så mange holdere vil selv den mest optimistiske vist ikke tro, at vi kan få. Trykkeriet har i øvrigt oplyst, at små brochurer i små oplag med fordel kan trykkes i offset, men at man her anvender en anden teknik.

Lærer Ib Andersen, Varnæs, kritiserede den linie, redaktionen fulgte i stofvalget: Sønderjysk Månedsskrift burde være et rent historisk tidsskrift.

Redaktionens målsætning er ganske klar og hviler på en styrelsesbeslutning: Det samtidshistoriske stof skal have en del af pladsen i tidsskriftet – ikke mindst efter, at man til dels har overtaget Grænsevagtens opgaver.

Endelig spurgte en tilhører om, hvorfor indsendte artikler måtte vente så længe på at blive optaget.

Redaktionen er heller ikke glad for altfor »gamle« artikler, men hensynet til en rimelig fordeling af stoffet og økonomien – en nedskæring af sidetallet har vist sig uomgængelig nødvendig – medfører, at enkelte artikler kommer til at ligge længe. Men vi prøver at undgå altfor lange ventetider.

Dette i korthed til orientering for abonnenter, der ikke deltog i årsmødet, men som måske har tænkt noget lignende som spørgerne.

Redaktionen.

Grænseleksdagbog

SYD FOR GRÆNSEN

5. april: Som landdagsmand Karl Otto Meyers efterfølger i Flensborg amtsråd indtræder vandrerlærerinde fru Therese Petersen, Harreslev.

44 officerselever fra Hærens officerskole på Frederikberg slot aflægger et informationsbesøg i Sydslesvig.

6. april: Husum har nu igen over 25.000

indbyggere. I 1925 havde byen 10.103 indbyggere, mens tallet omkring 1950 steg til over 25.000 for derefter gradvist at falde. Tallet er nu 25.050. Siden 1948 er der i Husum opført 4795 nye boliger.

7. april: Flensborg teater trues af økonomiske vanskeligheder. Ved siden af byens tilskud på 2,4 mill DM, skal der skaffes 1,2 mill. DM, som byen ikke kan afse.

Flensborg Avis og SHZ, som Südschleswigche Heimatzeitung forkortes til, udkommer nu begge som morgenblade.

Flensborg byråd vil i lighed med venskabskontakterne til Århus og Carlisle optage kontakt med en polsk østersøby.

9. april: De tyskorienterede frisere valgte rektor Reinhardt Storm, Husum, som formand for Nordfriesischer Verein efter afdøde skattekonsulent Emil Evald. Foreningen ønsker fortsat optagelse i den europæiske mindretalsunion FUEV som etnisk folkegruppe.

13. april: $\frac{1}{3}$ af børnehaverne i Slesvig amt, ialt 8, er danske med 292 pladser overfor 15 tyske børnehaver med 975 pladser.

14. april: Gennem sammenslutning af Flensborg Handelskreds og Flensborg Håndværkerforening oprettes Dansk Erhvervsforening i Sydslesvig med grosserer Hans Paulsen, Flensborg som formand.

Danske og tyske erhvervsvejledere samles til et fælles orienteringsmøde i Flensborg.

Med virkning fra 31. 12. 1972 har forbundregeringen opsagt sin videre hjælp til Program Nord. Arbejdet fortsættes nu med støtte fra landsregeringen og fra amterne.

På Sydslesvigsk Vælgerforenings møde i Nordfrislands amt erklærer landråd dr. Klaus Petersen, Husum, at han ikke i overskuelig fremtid regner med et amt Sydslesvig. Forskellighederne mellem amtet Nordfrisland og østkystamterne skønnes for store. Landråden peger imidlertid på, at flyvepladsen i Vester-

land på Sild kan udbygges til en centrallufthavn for både Nord- og Sydslesvig.

15. april: Sydslesvigsk Forening i Flensborg amt afholder et kontaktstævne med repræsentanter for amtets danske venskabs- eller fadderskabsforbindelser. Der findes ialt 63 venskabsforbindelser til Danmark.

17. april: Gennem et borgerinitiativ, som også har fået tilslutning fra den danske vælgerforenings politiske ungdom, indsamles 1100 underskrifter til støtte for vedtagelsen af østtraktaterne i forbundsdagen.

18. april: 15,7 pct. af Flensborgs indbyggere er over 65 år, oplyser byens statistiske kontor. 9615 borgere er mellem 65 og 75, og 5340 er over 75 år gamle. Byens sidste officielle indbyggertal lød på 95.182.

19. april: På Vesterhavs-øerne Sild, Før og Amrum venter ca. 31.500 senge på sommerens feriegæster. Desuden er der på Nordfrislands gårde 4500 udlejningssenge.

Husum skoles elevetal, der nu er et godt stykke over de 200, er næsten fordoblet siden 1967. Ønsket om en anerkendt dansk realskole på vestkysten findes derfor berettiget, siges det på et forældremøde.

I en godt 3000 år gammel gravhøj nær Skovby i Slesvig amt er fundet flere egeklister fra den ældre bronzealder.

20. april: På generalforsamlingen i Gottorp amts hovedkreds gøres opmærksom på det stigende behov for en dansk efterskole i Sydslesvig. Det er af hensyn til de særlige forhold, de unge kommer til at leve under, ikke tilstrækkeligt at sende dem på efterskole i Danmark.

Flensborg Industri- og Handelskammer valgte som afløser for konsul Emil Petersen dr. Hans Adolf Rossen til ny præsident.

I det gamle Husum slot indrettes det 5. Europainstitut inden for Vesttyskland, op-

lyste landråd dr. Klaus Petersen, efter et økonomiudvalgsmøde i Nordfrislands amt.

Der er stigning i medlemstallet i Sydslesvigs Forening for Flensborg amt, og der ses med stigende optimisme på arbejdet for danskheden, sagde skoleleder Gerhard Ernst på amtsgeneralforsamlingen for Flensborg amt.

Som ny forstander for Jaruplund højskole udpeges den 46-årige skoleleder Karl Andersen, Vanderup, han afløser den nu 63-årige Niels Bøgh Andersen.

21. april: Den vesttyske storbyforening Städ-tetag foreslår, at Flensborg by fortsat bevarer som kredsfril by, og at Flensborg og Slesvig amter slås sammen.

22. april: Næsten 30 pct. af al undervisning i Egernfærdes tyske skoler må aflyses som følge af lærermangel. En enkelt skole kan kun klare 14 timers undervisning om ugen. Hver tiende lærerstilling ved Slesvig-Holstens skolevæsen er ubesat.

Danske møder i Flensborg by samlede i det forløbne år 38.134 deltagere til ialt 307 arrangementer, oplyste formanden for Sydslesvigs Forening i Flensborg by, Erwin Hübner.

24. april: Europaunionen i Slesvig-Holsten fordrer i forbindelse med ministerpræsident Stoltenbergs besøg i København, at Dansk optages som fremmedsprog på gymnasierne.

Flensborg bys danske ungdomsforeninger havde i det forløbne år en medlemsfremgang på 216. Som ny hovedkredsformand valgtes lærer Gerhard Bethge.

25. april: Tilskudet fra landet Slesvig-Holsten til de danske skoler stiger med 3,5 mill. DM. Til grundskolerne yder landet 6,9 mill. DM, til realskoler 720.000 DM og til gymnasiet på Duborgskolen 1,08 mill. DM. Årsagen til stigningen i tilskudet er det stigende danske elevtal.

28. april: Dansk Pigespejderkorps i Sydslesvig går ind for en samenslutning med drenge-spejderne til et Dansk Spejderkorps Sydslesvig. Som ny korpschef for pigespejderne valgtes Helga Hansen, Ny Bjernt, som afløser den mangeårige korpschef Grete Biering.

Som formand for Flensborg skibsværts driftsråd valgtes SSV-byrådsmedlem og næstformand i IG Metal i Slesvig-Holsten, Hans Olaf Christensen.

NORD FOR GRÆNSEN

5. april: Der Nordschleswiger erklærer sig yderst tilfreds med et socialdemokratisk forslag til en grundlovsændring, der skal forbyde love med tilbagevirkende kraft, idet man henviser til de ca. 6000 års fængselsstraffe, tyske mindretalsmedlemmer blev idømt efter de i 1945 vedtagne straffelove med tilbagevirkende kraft.

6. april: Der Nordschleswiger skal fra 1. juni trykkes hos bladet Dannevirke i Haderslev fremfor som nu hos Flensburger Tageblatt. Bladets oplag er knapt 4000.

7. april: Danmarks turistråd vil imødekomme et længe næret ønske om oprettelse af et turistinformationskontor i Kruså.

8. april: Vojens turistforening opfordrer Nationalmuseet til at tage sig af Skrydstrup-pigens grav, som er i stærkt forfald.

Tønder by indvier sit nye vandrerhjem som kombineret lejrskole-vandrerhjem og kursuscenter med plads til 120 overnattende gæster.

11. april: Til den tyske høj- og efterskole i Tinglev er der til skoleåret 1972/73 tilmeldt 82 elever.

Fælleskomiteen for Flensborg fjord har konstitueret sig med bypræsident Arthur Thomsen, Flensborg, som formand. Komite-

en består af 4 medlemmer for Flensborg by, 4 for Flensborg amt og 8 fra Sønderjyllands amtsråd. Udgifterne anslås at ville blive 1,6 mill. kr. En rapport kan ventes i slutningen af 1973.

I følge den foreliggende skolestatistik fandtes der i Sønderjyllands amt ialt 149 danske kommuneskoler med et samlet elevtal på 36.321 og 2187 normerede lærerstilling. I danske privatskoler går 694 elever og i tyske privatskoler 1441 elever. Antallet af tyskunderviste elever var 3,54 pct. mod 4,27 i 1966.

De sønderjyske ungdomsskoler var i perioden 1970/71 besøgt af 6503 deltagere mod 5457 forrige år. Der er desuden oprettet 14 nye ungdomsklubber, så det samlede antal nu er oppe på 60.

I Sønderjyllands amt findes p.t. 104 børnehaver, 41 fritidshjem, 7 vuggestuer, 50 alderdoms- og plejehjem, 4 dagcentre og 2 forsorgscentre.

13. april: Det tidligere landshospital i Sønderborg overdrages af indenrigsminister Egon Jensen til Sønderjyllands amt.

14. april: Sønderjyllands amt har landets længste vejnet med ialt 878 km vej. I anledning af Dybbøldagens indsamling til dansk grænselandarbejde beklager Der Nordschleswiger, at en tilsvarende indsamling i Slesvig-Holsten til fordel for de tyske skoler i Nordslesvig måtte indstilles forrige år.

17. april: Regeringen nedsætter et ministerudvalg for Nordslesvig med statsministeren som formand og i øvrigt bestående af handels-, undervisnings-, arbejds-, kultur-, indenrigs- og kirkeministerne. Udvalget skal blandt andet være i kontakt med undervisningsministeriets sønderjyske udvalg og det tyske mindretals kontaktudvalg.

18. april: Generalkonsul, professor dr. phil. Troels Fink understreger i et interview i an-

ledning af sin 60-års fødselsdag betydningen af, at der indrettes et sønderjysk forskningsinstitut i tilknytning til Folkehjem i Åbenrå.

Et dansk nej til EF kan let føre til stagnation for Danfoss, erklærer adm. direktør C. Kidde Hansen i en artikel i personalebladet »Ventilen«.

20. april: Der er nu etableret en fast færgeforbindelse mellem Barsø og fastlandet.

Der kan ventes ombygningsarbejder på Tinglevhus til 100.000 kr. Dansk Samfund har bevilget 40.000 kr., og de 400 andels-havere opfordres til yderligere at bidrage med hver 50 kr.

21. april: Post- og Telegrafvæsnet vil fra 1. maj nedlægge regionalhjelpe-senderen i Tønder, som man ikke finder grundlag for at opretholde længere.

Som ny leder af den tyske Ludwig-Andersen-Schule i Tønder ansættes realskolelærer Manfred Uth, Haderslev.

26. april: Tønder statsseminarium udbygges for ialt 25 mill. kr. Heraf yder amtskommunen 3 mill. og staten 22,4 mill. Arbejdet ventes afsluttet i 1977.

Padborg-Kruså-Smedeby har udarbejdet en dispositionsplan, der tilstræber dannelsen af et samlet bycenter.

Sparekassen Sønderjylland yder 50.000 kr. til ombygningen af Folkehjem i Åbenrå. Samtidig har H. P. Hanssens Mindeord bevilget 150.000 kr.

Der er opstået uro omkring den tyske børnehaver i Løjt, som besøges af 22 børn. Børnehavelederen blev afskediget og en ny bestyrelse valgt.

28. april: En rapport over færdselsulykker på sønderjyske veje viser, at der i 1971 skete 866 ulykker svarende til 1 pr. km.

Hvilehjemmet Bennetgaard i København blev i 1971 besøgt af 824 ældre sydslesvigere.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

Grænselandets liv Grænselandets sang

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Ildrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning. 6 mdr. vinterskole for mænd/kvinder fra 3/10-28/3. 3 mdr. sommerskole for kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (044) 2 18 48

Bent Briert

CHECK KONTO
De har hørt om det penge-løse samfund... det er noget med checks... det er noget nemt... noget der holder orden i det økonomiske. Tal med Sydbank - de taler Deres sprog.

SYDBANK
- den sønderjyske bank

Besøg
landsdelens
museer

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 2 15 50

M. Schaumanns Klædefabrik A/S
Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

**WINDFELD-HANSENS
BOMULDSSPINDERIER A/S
VEJLE**

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE
Kursus begynder sept., nov., febr.
Korte sommerkursus.
Tlf. 4 33 25

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (045) 2 27 25

Sønderjydsk Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S
Højer

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**
Brørup station

A/S Sønderjydsk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Hejmdals
BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

Morsø Stobegods

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (045) 2 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsonsvej 37, Tønder, tlf. (047) 2 18 78.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Abenrå, tlf. (046) 2 14 50
Cand. polit. Inger Bjørn Svensson,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri A/S,
Tønder.

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 ell. 5 mdr. fra november ell. januar.
Sommerskole for unge mænd og kvinder,
3 ell. 5 mdr. fra maj. Axel Nielsen

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole
Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

TRY

HØJSKOLE

9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

TØNDER STATSEMINARIUM

Grønlandsseminariet
tilmelding for 1971/72 helst inden
1. maj, senest 30. juni.
Telf. (047) 2 12 30

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/3 · VOJENS